

I. Η Οδός προς την ευτυχία

Στον Cosimo De' Medici. (σημ. 1)

Με μεγάλη χαρά θα έλθω κοντά σου το γρηγορότερο. Τι πιο ευχάριστο από το να είμαι στη γη των Χαρίτων (σημ. 2) συνομιλώντας με τον Κόζιμο, πατέρα των Χάριτων; Στο μεταξύ, όμως, σε παρακαλώ να δεχθείς, στα λίγα τούτα λόγια, το τι λένε οι Πλατωνιστές για την πιο άνετη οδό προς την ευτυχία. Παρότι δεν νομίζω πώς χρειάζεται να δείξω την οδό στον άνθρωπο που ήδη έφθασε σχεδόν στο τέρμα, εντούτοις πρέπει να υπακούσω την επιθυμία σου, όχι μόνο στην παρουσία σου, αλλά και στην απουσία σου.

Όλοι οι άνθρωποι θέλουν να δρουν ορθά για το καλό, που είναι το ευ-ζήν. Αλλά ζούνε καλά μόνο όταν είναι προικισμένοι με όσο το δυνατόν περισσότερα αγαθά. Λέγεται ότι τα αγαθά αυτά είναι πλούτος, υγεία, ομορφιά, σθένος, ευγενική καταγωγή, τιμές, δύναμη, φρονιμάδα, καθώς και δικαιοσύνη, γενναιότητα και σωφροσύνη - και, πάνω απ' όλα, σοφία, η οποία πράγματι συμπεριλαμβάνει την όλη ουσία της ευτυχίας. Διότι η ευτυχία συνίσταται στην επιτυχημένη πραγμάτωση ενός επιθυμητού σκοπού: η δε σοφία το επιτυγχάνει αυτό σε κάθε δραστηριότητα.

Έτσι οι επιδέξιοι αυλητές παίζουν με τον καλύτερο τρόπο τη φλογέρα τους, ενώ οι διαβασμένοι φιλόλογοι καταλαβαίνουν καλύτερα ότι σχετίζεται με το γράψιμο και την ομιλία. Οι γνωστικοί καπετάνιοι φθάνουν στο λιμάνι του ταξιδιού τους ασφαλέστερα και νωρίτερα από όλους, ενώ ο γνωστικός στρατηγός διεξάγει τον πόλεμο με τον λιγότερο δυνατό κίνδυνο. Είναι επίσης ο σοφός γιατρός που θα μπορέσει καλύτερα να επαναφέρει την υγεία στον οργανισμό. Έτσι με όλη τη δύναμή της η σοφία μας δίνει κυριαρχία σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα σύμφωνα με την επιθυμία μας. Η σοφία δεν ταλαντεύεται ούτε λοξοδρομεί: αλλιώς αληθινά, δεν θα ήταν σοφία. Αφού λοιπόν η σοφία είναι η αιτία της επίτευξης του σκοπού, εξ' ανάγκης είναι παντοδύναμη σε σχέση και με την ευτυχία.

Λέγεται επίσης ότι ευτυχισμένοι είναι μόνο όσοι έχουν προικισθεί με πολλά χαρίσματα. Αλλά δεν θα είναι ευτυχισμένοι προτού ωφεληθούν από εκείνα, και δεν θα ωφεληθούν ποτέ εκτός αν τα χρησιμοποιήσουν. Δίχως χρήση, η κατοχή μόνη της δεν συνεισφέρει στην ευτυχία. Αλλά ούτε η χρήση αρκεί μόνη της: διότι κάποιος μπορεί να κάνει κακή χρήση των χαρισμάτων του και έτσι να βλαφθεί αντί να ωφεληθεί. Όπως προσθέσαμε χρήση στην κατοχή, πρέπει να προσθέσουμε ορθότητα στη χρήση. Δεν αρκεί μόνο να χρησιμοποιούμε τα χαρίσματα · πρέπει να τα χρησιμοποιούμε ορθά.

Η σοφία μονάχα εξασφαλίζει ορθή χρήση. Αυτό παρατηρείται στις τέχνες όπου μόνο οι ειδικευμένοι τεχνίτες χρησιμοποιούν ορθά και τα υλικά και τα εργαλεία τους. Η σοφία ομοίως εξασφαλίζει ότι θα χρησιμοποιήσουμε ορθά τα πλούτη, την υγεία, την ομορφιά, το σθένος, καθώς και όλα τα άλλα χαρίσματα που ονομάζονται «αγαθά». Έτσι λοιπόν, η γνώση είναι η αιτία της καλής και επιτυχημένης πράξης, με την κατοχή, χρήση και εφαρμογή κάθε χαρίσματος. Ο άνθρωπος που έχει πολλά χαρίσματα αλλά τα χρησιμοποιεί δίχως νοημοσύνη θα βλαφθεί πολύ. Όσο περισσότερα έχει, τόσο περισσότερη η βλάβη, διότι τόσο περισσότερη η κακή χρήση. Ασφαλώς, όσο λιγότερα κάνει ένας ανόητος, τόσο λιγότερα και τα λάθη του' και όσο λιγότερη η βλάβη τόσο λιγότερη η δυστυχία του.

Τώρα, εξάπαντος ένας άνθρωπος κάνει λιγότερα πράγματα όταν είναι φτωχός παρά πλούσιος, αδύνατος παρά δυνατός, δειλός παρά θαρραλέος, νωθρός παρά ξύπνιος, αργός παρά γρήγορος και βλάκας παρά έξυπνος. Συνεπώς, κανένα από τα πράγματα που νωρίτερα ονομάσαμε αγαθά δεν είναι αγαθό καθεαυτό. Διότι αν κυβερνιούνται από άγνοια, είναι χειρότερα από τα αντίθετά τους - αφού θα μπορούσαν να γίνουν όργανα για πολλά εγκλήματα σε έναν κακό ηγεμόνα. Όταν όμως αυτές οι ιδιότητες κυβερνιούνται από σωφροσύνη και σοφία, τότε είναι πραγματικά αγαθά. Έτσι, λοιπόν, καθαυτά δεν είναι ούτε καλά ούτε κακά. Για τον σοφό και οι ευκολίες και οι δυσκολίες είναι χρήσιμες διότι θα τις χρησιμοποιήσει εξίσου ορθά. Ενώ για τον ανόητο ισχύει ακριβώς τον αντίθετο.

Από όλα τα πράγματα που έχουμε, μόνο η σοφία καθεαυτή είναι αγαθό. Μόνο η άγνοια καθεαυτή είναι κακό. Εφόσον λοιπόν όλοι θέλουμε να είμαστε ευτυχισμένοι· εφόσον δεν μπορούμε να αποκτήσουμε την ευτυχία χωρίς την ορθή χρήση των χαρισμάτων μας· και εφόσον μόνο η γνώση αποκαλύπτει την ορθή χρήση· γι αυτό ας αφήσουμε παράμερα όλα τα άλλα, και ας επιδιώξουμε με όλη την υποστήριξη της Φιλοσοφίας και της θρησκείας να γίνουμε όσο το δυνατό σοφοί. Διότι μ' αυτόν τον τρόπο η ψυχή μας γίνεται η πιο πιστή ομοίωση του Θεού, ο οποίος είναι η πληρότητα της Σοφίας. Σ' αυτή την ομοίωση, κατά τον Πλάτωνα, (σημ. 3) βρίσκεται η υπέρτατη ευτυχία.

Σημειώσεις

1. Στις αρχές του 1463, έναν χρόνο προτού πεθάνει, ο Κόζιμο Ντε Μέντιτσι βρισκόταν στο αγρόκτημα του στην περιοχή Careggi "για να καλλιεργήσει τον νου του, όχι το κτήμα", όπως γράφει ο ίδιος στον Φιτσίνο προσκαλώντας τον να πάει κοντά του. Ο μεγάλος Μέδικος επεξηγεί: "Με όλη μου την καρδιά δεν επιθυμώ τίποτα παρά να γνωρίσω την οδό που με απόλυτη σιγουριά οδηγεί στην ευτυχία."
2. Υπάρχει λογοπαίγνιο στην ονομασία Careggi, που δίνει "γη των Χαρίτων."
3. Πλάτωνα Ευθύδημος 278 E - 282 παρέχει τη βάση για την επιστολή ολόκληρη.

II. Νόμος και Δικαιοσύνη

(Στους Ottone Niccolini και Benedetto d' Arezzo, νομικούς, και Pier o de Pazzi και Bernardo Giugni, υπότες.)

Με πείσατε να μεταφράσω το έργο του Πλάτωνα Νόμοι στα Λατινικά και ο μεγάλος Κόσμιος με ενθάρρυνε στην ίδια εργασία. Αυτό το έκανα ήδη, και μάλιστα με μεγάλη προθυμία, διότι συλλογίστηκα ότι η Πολιτεία χρειάζεται άριστους νομικούς περισσότερο από καλούς εμπόρους και γιατρούς. Στον ίδιο βαθμό που ο Μίνως ευεργέτησε τούς Έλληνες περισσότερο από τον Γαληνό (σημ. 1) , έτσι και η ψυχή είναι ανώτερη από το σώμα ή το πνεύμα, και η αιώνια ζωή από τα εγκόσμια. Το εμπόριο πράγματι φαίνεται να είναι το σώμα της Πολιτείας, η ιατρική το πνεύμα και ο νόμος η ψυχή. Παρότι όμως φαίνονται να υπάρχουν πολλοί νόμοι στην Πολιτεία, ωστόσο δεν υπάρχουν πολλές ψυχές. Όπως πολλές τέχνες και πολλά επίτεδα πολιτών δεν σχηματίζουν πολλές πολιτείες αλλά μόνο μια, εφόσον κινούνται προς τον ίδιο σκοπό σύμφωνα με κοινές αρχές, έτσι μπορούν να υπάρχουν πολλές υπουργικές διατάξεις αλλά μόνο ένα πολιτειακό δίκαιο. Αυτός είναι ο γενικός κανόνας για μια ζωή δικαιοσύνης που οδηγεί στην ευτυχία του λαού. Ο Θεός και η φύση μάς προετοιμάζουν για τούτο το δίκαιο, κανονισμοί μάς καθοδηγούν προς αυτό, και τελικά μόνο ο Θεός μάς κάνει να συμμορφωνόμαστε προς αυτό. Από τον θεϊκό νόμο εκπηγάζει ο νόμος των αστερισμών καθώς και ο νόμος των ανθρώπων (σημ. 2) . Γι' αυτό όλοι οι νομοθέτες, εν μέρει πιθηκίζοντας, αντέγραψαν τον Μωυσή, τον αυθεντικότερο συγγραφέα του θεϊκού νόμου. Αναγκασμένοι από την αλήθεια, δεν ξέρω ακριβώς πώς, όλοι έχουν δηλώσει ότι δέχτηκαν τούς νόμους από τον Θεό σε διάφορες μορφές: ο Όσιρις, ο νομοθέτης των Αιγυπτίων, από τον Μερκούριο' ο Ζωροάστρης των Αριμασπίων (σημ. 3) από το μεγάλο Αγαθό Πνεύμα' ο Ζαμόλιξ των Σκύθων από τη Βέστα' ο Μίνως της Κρήτης και ο Σόλων ο Αθηναίος από τον Δία' ο Λυκούργος της Σπάρτης από τον Απόλλωνα' ο Νούμα ο Βασιλέας της Ρώμης από τη νύμφη Εγέρια' ο Μωάμεθ των Αράβων από τον αρχάγγελο Γαβριήλ. Ο δικός μας Πλάτωνας πήρε το πλαίσιο για τα έργα του περί Νόμου από τον Θεό, τον όποιο διακήρυξε οικουμενικό νομοθέτη για όλους τούς νόμους. Αυτό το επιβεβαίωσε και στον διάλογο Πρωταγόρας (σημ. 4) , λέγοντας ότι όλες οι τέχνες που συμβάλλουν στην συντήρηση του βίου μεταβιβάστηκαν σε μας από το Προμηθέα, δηλαδή από την πρόνοια του ανθρώπου. Αλλά ο νόμος του ενάρετου και ευτυχισμένου βίου δόθηκε μέσω του Ερμή, που είναι αγγελική έμπνευση, από τον Δία, που είναι η Θεία Πρόνοια.

Καλοί μου φίλοι, δεν μπορώ να μη θαυμάζω τη δύναμη του νόμου. Διότι η τάξη και η αρμονία του νόμου είναι αναγκαίες στα στοιχεία του σύμπαντος, στα λεπτά στοιχεία του ανθρώπινου οργανισμού, στη ζωή των ζώων, αλλά και στη φωλιά κακοποιών - διότι ακόμα και αυτοί οι άνθρωποι δεν μπορούν να ζήσουν μαζί χωρίς κάποια οργάνωση και τάξη. Αλλά τι θα πούμε γι' αυτό; Θα πούμε, ότι έστω και αν στα κατώτερα πλάσματα δεν υπάρχει άλλη αρετή, ωστόσο ακόμα και εδώ δεν λείπουν ο νόμος και η δικαιοσύνη που τιμωρούν τούς κακούς όπως τούς αξίζει. Επιπλέον, παρότι στους μακάριους αγίους δεν είναι αναγκαίες πλέον εκείνες οι ηθικές αρετές, που, στους κοινούς θνητούς, συμβάλλουν στο γαλήνεμα της ταραχής του σώματος και των αισθήσεων (από την οποία έχουν λυτρωθεί όσοι απολαμβάνουν τη μακάρια ζωή), εντούτοις ο νόμος και η δικαιοσύνη ακμάζουν ανάμεσά τους, προστατεύοντας τους και αποδίδοντας στον καθένα την αιώνια ανταμοιβή του ανάλογα με την αξία του.

Σημειώσεις

1. Ο Κλαύδιος Γαληνός έζησε στον δεύτερο μ.Χ. αιώνα κυρίως στο Πέργαμο. Συνεχίζοντας στην παράδοση του Ιπποκράτη, έγινε η μεγαλύτερη ιατρική αυθεντία μέχρι την Αναγέννηση όχι μόνο στο Βυζάντιο και τη δυτική Ευρώπη αλλά και στον Αραβικό κόσμο.
2. Πλάτωνα Νόμοι Ι. 624 (κυρίως η αρχική παράγραφος Α).
3. Αρχαίοι Ινδο-Πέρσες.
4. 320 D και συνέχεια για τον μύθο του Προμηθέα.

III. Έπαινος για τους ερμηνευτές του Πλάτωνα

Στον Έλληνα Βησσαρίωνα, Καρδινάλιο της Σαμπίνα. (σημ. 1)

Γνωρίζεις καλά, σεβάσμιε πατέρα, ότι όταν ο Πλάτωνας μας μίλησε περί κάλλους στον Φαίδρο, (σημ. 2) τόσο διορατικά και εκτεταμένα, ζητούσε από τον Θεό κάλλος ψυχικό: αυτό ονόμαζε σοφία και πολυτιμότεο χρυσάφι. Όταν αυτό το χρυσάφι δόθηκε στον Πλάτωνα από τον Θεό, έλαμπε μέσα του αστραφτερά διότι ο ίδιος είχε τόσο αγνή καρδιά.

Παρότι η λαμπερή φωτεινότητα είναι εκδηλωμένη στα συγγράματά του, εν τούτοις ο θησαυρός αυτός περιτυλίχτηκε με σκοτάδι στο νου των ανθρώπων: έγινε αθώρητος σαν να θάφτηκε κάτω από χώματα. Έτσι παρέμεινε κρυμμένος από κάθε άνθρωπο που δεν είχε τα μάτια τού λύγκα. (σημ. 3) Γι' αυτό πολλοί άνθρωποι με περιορισμένη μάθηση ξεγελάστηκαν από την εξωτερική κρούστα. Επειδή δεν μπορούσαν να διεισδύσουν στην καρδιά, περιφρόνησαν τον κρυμμένο θησαυρό.

Αργότερα όμως, όταν τον χρυσάφι εκείνο δουλεύτηκε στο εργαστήριο του Πλωτίνου πρώτα, μετά του Πορφύριου, του Ιάμβλιχου και τελικά του Πρόκλου, (σημ. 4) τα χώματα παραμερίστηκαν στην εντατική δοκιμασία της φωτιάς. Το ατόφιο χρυσάφι τότε φεγγοβόλησε και γέμισε όλο τον κόσμο πάλι με τη θαυμαστή ακτινοβολία του. Φαίνεται όμως, ότι μερικές κουκουβάγιες του σκοταδισμού ενοχλήθηκαν από τέτοιες λαμπερές φωτακτίνες. Όχι μόνο καταφρόνησαν τον κρυφό θησαυρό του Πλάτωνά μας, όπως άλλοι είχαν κάνει παλαιότερα, αλλά προχώρησαν αμαρτωλά ακόμα και σε ύβρεις και τούτο είναι πολύ χειρότερο από το παλαιό σφάλμα.

Αλλά το φως της Ακαδημίας, Βησσαρίωνα, γρήγορα έδωσε ένα αποτελεσματικό φάρμακο για τούτα τα θαμπά και αδύναμα μάτια. Το χρυσάφι φανερώθηκε όχι μόνο αγνό και ολόφωτο αλλά και ακίνδυνο για την όραση και εύχρηστο στη χειροτεχνία. Αυτό το είχε ήδη προβλέψει ο Πλάτωνας. Έγραψε στον τύραννο Διονύσιο (σημ. 5) ότι μετά από πολλές γενιές θα ερχόταν ο καιρός οπότε τα μυστήρια της θεολογίας θα εξαγνίζονταν με διαπεραστική συζήτηση - όπως το χρυσάφι εξαγνίζεται με τη φωτιά. Ο καιρός έφθασε πράγματι, Βησσαρίωνα. Το πνεύμα του Πλάτωνα, εμείς και όλοι οι οπαδοί του, όλοι ας χαιρόμαστε εγκάρδια.

Σημειώσεις

1. Βλέπε βιοσημείωμα. Το βιβλίο του Βησσαρίωνα *In Calumniatorem Platonis*, 1469, έκανε γνωστή την Πλατωνική διδασκαλία σε ένα ευρύτατο κοινό τονίζοντας την αρμονία μεταξύ του Πλατωνισμού και του Χριστιανισμού.
2. Φαίδρος 249-256
3. Ο λυγξ είναι μια αγριόγατα που ζει σε ορισμένα δάση της Ευρώπης, στο Θιβέτ, Τουρκεστάν και στον Καναδά. Είναι ζώο νυκτόβιο, εξαιρετικά ντροπαλό και με οξύτατη όραση.
4. Ο Πλωτίνος (204-270 μ.Χ.) ξαναζωντάνεψε την Πλατωνική φιλοσοφία, τον Νεο-Πλατωνισμό. Κύριο έργο του *Εννεάδες*.

Ο Πορφύριος (233-305 μ.Χ.) ήταν μαθητής του Πλωτίνου και συνέχισε την Νεοπλατωνική παράδοση, χωρίς να αμελεί και Αριστοτελικές μελέτες.

Ο Ιάμβλιχος (πέθανε γύρω στο 330 μ.Χ.) ήταν μαθητής του Πορφύριου και συνέχισε τον Νεοπλατωνισμό στη Συρία. Γνωστός για το έργο του Βίος Πυθαγόρου.

Ο Πρόκλος (410-485 μ.Χ.), σχολάρχης στην Αθήνα, ήταν ο τελευταίος των μεγάλων Νεοπλατωνιστών. Τα έργα του (Στοιχεία θεολογίας, υπομνήματα στον Παρμενίδη και Τίμαιο, Πλατωνική θεολογία, κλπ.) μελετήθηκαν ευρύτατα από τους αναγεννησιακούς και τον Φιτσίνο.

5. Πλάτωνα Έπιστολαί Β , 314. Ο Διονύσιος ήταν τύραννος στις Συρακούσες. Κάλεσε τον Πλάτωνα στο παλάτι του, αλλά ο αρχικός ενθουσιασμός του γρήγορα μεταβλήθηκε σε αρνητικότητα προς τον μεγάλο φιλόσοφο.

IV. Παραίνεση για επιδίωξη της γνώσης

(Στον Niccolo degli Albizzi.)

Έχεις ακούσει, αγαπητέ μου Νικκολό, την παροιμία "τίποτα δεν είναι πιο γλυκό από το κέρδος". Αλλά ποιος άνθρωπος βγαίνει κερδισμένος; Αυτός που αποκτά εκείνο που θέλει να είναι δικό του. Και δικό μας είναι αυτό που γνωρίζουμε: όλα τα άλλα εξαρτιούνται από τη Μοίρα. Οι μικρόμυαλοι ας φθονούν τούς πλούσιους, δηλαδή αυτούς που είναι πλούσιοι στην κασέλα τους, όχι στον νου τους. Εσύ θα πρέπει να συνερίζεσαι τούς σοφούς, αγαθούς ανθρώπους, που ο νους τους αντανακλά τον Θεό!

Να προειδοποιήσεις τούς συμμαθητές σου να φυλάγονται από τη Σκύλλα και τη Χάρυβδη της εποχής, δηλαδή τα θέλητρα της ηδονής και το πυρετώδικο βουητό του νου που αφήνεται στην κοινή γνώμη και όχι στη γνώση. (σημ. 1) Ας θυμούνται, ότι μια μέρα η μεγαλύτερη χαρά για τον καθένα θα είναι εκείνη που γίνεται αισθητή στο ανώτερο μέρος του νου, το υπέρτατο θησαυροφυλάκιο της αλήθειας, όταν πια απορρίψουν τον ίσκιο εφήμερων απολαύσεων για χάρη της γνώσης. Το δέντρο της γνώσης μπορεί να φαίνεται να έχει ρίζες πικρές αλλά παράγει τον πιο γλυκό καρπό. Ας θυμούνται επίσης, ότι ποτέ δεν θα υπάρξει πληθώρα αυτού του καρπού, διότι ποτέ δεν υπάρχει επάρκεια.

Όποιος έχει ακόμα αμφιβολίες δεν έχει μάθει αρκετά, και όμως όλοι αμφιβάλουμε καθόσον ζούμε' επομένως καθόσον ζούμε θα πρέπει να μαθαίνουμε. Πρέπει, πράγματι, να μιμηθούμε τον σοφό Σόλωνα που ακόμα και όταν πέθαινε ζητούσε να μάθει κάτι, επειδή τρεφόταν με την τροφή της αλήθειας και δεν θεωρούσε τον θάνατο τίποτα παρά μιά νέα γέννηση. Ένας άνθρωπος που απολαμβάνει αθάνατη τροφή ποτέ δεν μπορεί να πεθάνει. Ο Σωκράτης πρωτοονομάστηκε από τον Απόλλωνα σοφότερος των ανθρώπων, όταν άρχισε να λέει δημόσια ότι ένα πράγμα εγνώριζε - ότι δεν εγνώριζε τίποτα. (σημ. 2) Ο Πυθαγόρας πάλι είπε στους μαθητές του να κοιτάζονται στον καθρέφτη όχι στο φως της λάμπας αλλά στο φως του ήλιου. Τώρα τι είναι το φως της λάμπας, παρά ένας νους που λίγο μόνο έχει διδαχτεί από τη γνώση; και τι το φως του ήλιου, παρά ο νους που βρίσκεται εξολοκλήρου υπό τη διδασκαλία της;

Όταν, λοιπόν, οποιοσδήποτε θέλει να γνωρίσει για την κατάσταση του νου του, θα πρέπει να τον συγκρίνει, όχι με τούς αμαθείς αλλά, αντίθετα, με τούς σοφότερους. Έτσι θα δει πιο καθαρά τι έχει κερδίσει και πόσο απομένει ακόμα. Για τη διατροφή του νου ας μιμηθούμε τούς λαίμαργους και πλεονέκτες που πάντοτε εστιάζουν την προσοχή τους σε ότι απομένει. Τι υπάρχει παραπέρα λοιπόν;

Ο Κύριος της ζωής λέει: (σημ. 3) "Ουδείς επιβαλών την χείρα αυτού επ' άροτρον και βλέπων εις τα οπίσω, εύθετος εστίν εις την βασιλείαν του Θεού." Άκουσες επίσης και για την γυναίκα εκείνη που στράφηκε να κοιτάξει πίσω της και μεταμορφώθηκε σε στήλη άλατος. (σημ. 4) Επίσης, ξέρεις πώς όταν ο Ορφέας κοίταξε πίσω του έχασε την Ευρυδίκη, δηλαδή τη δύναμη της ευθυκρισίας του.

Ανίκανος και με άδεια χέρια μένει ο κυνηγός που πάει πίσω αντί μπροστά.

Σημειώσεις

1. Η γνώση ασχολείται με το αληθινό ον ενώ η γνώμη, η δοξασία, με την επιφανειακή εμφάνιση στον κόσμο του "γίγνεσθαι," Πολιτεία VII 354.A.
2. Απολογία 20 E - 21 A.
3. Ευαγγέλιο Λουκά, IX 62.
4. Παλαιά Διαθήκη, Γενεσις XIX 26.

V.O Θεός, όχι ο άνθρωπος, είναι ο ποιητής θαυμάτων

(Στον μεγαλόψυχο Lorenzo de' Medici)

Δεν ξέρω τι να κάνω τώρα Λορέντζο, διότι το γράμμα σου με γέμισε με τόσο θαυμασμό που μόνο φιλοσοφική σεμνότητα με κρατάει από το να ξεφωνίσω. Η εξαιρετική ανθρωπιά και οι ευγενικές ιδιότητες σου εγείρουν μέσα μου βαθιά ευγνωμοσύνη, την οποία δεν εκφράζω, αφού το γράμμα σου μου το απαγορεύει. Σε παρακαλώ, Λορέντζο, να μου επιτρέψεις τουλάχιστον να ευχαριστήσω τον Παντοδύναμο, για το ότι αποφάσισε στην εποχή μας να συνδυάσει σε έναν πολίτη με μεγάλη περιουσία μια διάθεση μετριοφροσύνης και μια υπέροχη νοημοσύνη. Σε ένα νέο άντρα συνδυάζει τη σωφροσύνη με τη δύναμη. Σε έναν ισχυρό άντρα, την εγκράτεια με τη ελευθερία. Σε έναν άντρα δράσης, τη σοφία με την ευφράδεια. Έχεις αναμφίβολα λαμπρές ιδιότητες, Λορέντζο. Αλλά για να μην υποψιαστεί κανείς το ελάττωμα της κολακείας, που θα πρέπει να είναι ξένο στον φίλο που είναι συγχρόνως και φιλόσοφος, προσθέτω ότι αυτές οι λαμπρές ιδιότητες είναι μεν μέσα σου, αλλά δεν προέρχονται από σένα. Διότι τέτοια θαύματα είναι εργασία του Παντοδύναμου μονάχα. Υπέροχε άντρα, είσαι το όργανο του Θεού, φτιαγμένο να εκτελέσει έργα μεγάλα. Ξέρω τι λέω. Επομένως, θα συνεχίσεις να εκτελείς με επιτυχία αυτά τα θαυμαστά έργα, εφόσον μόνο υπακούεις τον Θεό δημιουργό. Και πίστεψε με, η υπακοή σου θα είναι πλέρια αν συχνά Του ζητάς να σου δείξει τον τρόπο που θα υπακούσεις. Αν ζητήσεις, ασφαλώς θα σου δείξει. Στην πραγματικότητα, εκείνος σε παροτρύνει να ζητήσεις προτού το κάνεις. Σού δείχνει όχι μόνο τι να ζητήσεις, αλλά και πώς να το ζητήσεις.

Έχε γεια, ελπίδα της πατρίδας σου.

Προτού τελειώσω, όμως, Λορέντζο, σε παρακαλώ, στο όνομα της Ακαδημίας που ακμάζει με τη βοήθεια σου, και στο όνομα της πατρίδας που σου είναι αγαπητή περισσότερο από καθετί, να φροντίζεις προσεκτικά την υγεία σου. Αν εσύ δεν είσαι καλά, νομίζω πώς ούτε η Ακαδημία ούτε η χώρα σου θα ευημερήσουν αυτή την εποχή.

Σημειώσεις

1. Ο Λορέντζο βρισκόταν στην Πίζα και έστειλε στον Φ. ένα γράμμα γεμάτο αγάπη ζητώντας γρήγορη απάντηση.

VI. Η ψυχή διαβλέπει μετά θάνατο και μάλιστα πιο καθαρά παρά όταν μέσα στο σώμα

Στον Giovanni Cavalcanti, φίλο μοναδικό. (σημ. 1)

Σου έγραψα πολλά γράμματα, πολυαγαπημέ μου φίλε, δοκιμάζοντας το ύφος της αγάπης. Αυτό είναι πράγματι κατάλληλο για τη φιλία μας που είναι, στην ελευθερία και αγνότητα της, όχι διαφορετική από τη φιλία του Σωκράτη και του Πλάτωνα. Αλλά τώρα, μετά τούς αστεϊσμούς σε πλατωνικό ύφος (γιατί έτσι ο Πλάτωνας κάνει την εισαγωγή στα έργα του), πρέπει να έρθουμε στα σοβαρά πράγματα. Άκουσε λοιπόν τη συζήτηση πάνω στο νου, που είχαμε με τούς δύο υπέροχους πολίτες και νομικούς Bernardo Giugni και Bartolomeo Fortini.

Υπάρχουν δύο κύρια ερωτήματα που οι άνθρωποι θέτουν στο νου. Το πρώτο είναι κατά πόσον η διάνοια μπορεί να αποχωριστεί από το σώμα και να ζει και να λειτουργεί, αφού πια το σώμα έχει παραμεριστεί. Το δεύτερο είναι κατά πόσο μπορεί να καταλάβει τίποτα και αν καταλαβαίνει καθαρά ή όχι. Θα απαντήσουμε τώρα σ' αυτά τα ερωτήματα όσο πιο σύντομα μπορούμε, διότι πραγματευτήκαμε αυτά και παρόμοια θέματα εκτενώς στην Θεολογία της Αθανασίας των Ψυχών. (σημ. 2)

Παραδεχόμαστε ότι η διάνοια μπορεί να προσλάβει πολλά ασώματα πράγματα, όπως Θεός, άγγελοι, ψυχές, αρετές, αριθμητικές αναλογίες, ιδέες και οικουμενικές αρχές. Αλλά όπως δεν μπορούμε να διακρίνουμε το αόρατο διαμέσου της όρασης, έτσι δεν μπορούμε να σκεφθούμε το ασώματο διαμέσου κάποιου σωματικού οργάνου. Δεν μπορούμε επίσης με μια φύση που περιορίζεται στο σώμα, στον χώρο και χρόνο, να ερευνησουμε, αναζητήσουμε, ανακαλύψουμε και να κρατήσουμε τα πράγματα εκείνα που δεν περιορίζονται από ύλη, χώρο και χρόνο. Αν όμως καθόσον έχει στον έλεγχο του το σώμα, ο νους καθαυτός γίνεται συγκεντρωμένος και παρατηρεί ορισμένα πράγματα από τον εαυτό του μόνο, τότε ακολουθεί ότι όταν είναι χωρισμένος από το σώμα θα μπορεί να παρατηρεί πολύ περισσότερα πράγματα και πολύ ευκολότερα. Αν μπορεί να λειτουργήσει από μόνος του, τότε πρέπει να είναι ικανός να υπάρχει και να ζει μόνος του.

Ας πάρουμε τώρα το δεύτερο ερώτημα. Χωρισμένος από το σώμα, ο νους θα παρατηρήσει πιο καθαρά αυτά που παρουσιάζονται στην κατανόηση του έσωθεν, παρά οι αισθήσεις που παρατηρούν ότι εμφανίζεται έξωθεν. Και θα παρατηρήσει πιο καθαρά περίπου στον βαθμό, που η όραση έχει μεγαλύτερη έκταση και γοργότητα από την ακοή και τις άλλες αισθήσεις. Ο νους είναι ανώτερος από τις αισθήσεις, και τα αντικείμενα του νου ανώτερα από των αισθήσεων. Όποιος χρησιμοποιεί τις δυνάμεις του νου δεν αμφιβάλλει ότι η νόηση είναι ανώτερη από την αίσθηση (διότι βλέπει ότι ο νους είναι ο κριτής των αισθήσεων), ότι όντας πιο πολύτιμος παραχωρείται σε λιγότερα πλάσματα, ότι χρειάζεται περισσότερο χρόνο να εκπαιδευθεί και ότι χρησιμοποιείται όχι τόσο συχνά. Αυτό δείχνει ότι τα αντικείμενα του νου επίσης είναι πιο εξαισία από των αισθήσεων, διότι είναι οικουμενικά, πελώρια και αιώνια, ενώ των αισθήσεων είναι συγκεκριμένα, περιορισμένα και φθαρτά. Ας προσθέσουμε ότι όσο περισσότερο συγκεντρωνόμαστε στην εξωτερική αίσθηση, τόσο πιο πολύ αποσύρεται η εσωτερική και το αντίθετο βέβαια. Διότι όποιος κοιτάει και ακροάζεται με προσοχή γύρω του δεν μπορεί συγχρόνως και να φαντάζεται, ενώ όποιος φαντάζεται πολύ δεν μπορεί να βλέπει και να ακούει τι συμβαίνει ολόγυρα. Η ίδια σχέση υπάρχει μεταξύ φαντασίας και διάνοιας.

Η ψυχή σ' αυτό το σώμα έχει δύο κύρια εμπόδια. Πρώτον παρασύρεται σε πολλές δραστηριότητες και πολλή ταραχή και οι διάφορες λειτουργίες της παρακωλύουν και αποδυναμώνουν η μια την άλλη: διότι είναι πολύ δύσκολο για τον νου να ασχολείται με πολλά και διάφορα πράγματα ταυτόχρονα. Δεύτερον, η ψυχή καταπιάνεται με κατώτερες δραστηριότητες πολύ νωρίτερα, πιο εντατικά και συχνότερα, παρά με ανώτερες: και τούτο, όχι μόνο εξαιτίας της αβυσσαλέας κατοικίας της, αλλά και εξαιτίας της σωματικής υπηρεσίας που ανατέθηκε για ορισμένη περίοδο στους ανθρώπους από το Θεό. Έτσι λοιπόν, όταν θέλουμε να συλλογιστούμε κάτι άυλο, συνήθως λειτουργούμε αδύναμα και το προσλαμβάνουμε αμυδρά σαν μέσα από σύννεφο. Όταν όμως οι δραστηριότητες του φαγητού, του μαζέματος, της συγκίνησης ή της φαντασίωσης παύουν ολότελα η μειώνονται αρκετά, τότε η θέαση του νου οξύνεται ανάλογα, ώστε, ότι παρατηρείται στο νου, παρατηρείται με μεγαλύτερη διαύγεια σ' αυτό το φως. Τότε, πράγματι, η ψυχή θα παρατηρεί από τον εαυτό της και θα βλέπει το φως της διάνοιας καθαρότερα παρά όπως βλέπει τώρα το φως των αισθήσεων μέσα από τα παράθυρα της σωματικής φυλακής. Σε πλέρια ησυχία θα βλέπει από τη δική της τέλεια διαφάνεια τις ανώτερες εντυπώσεις στο φως του θεϊκού ήλιου. Τόσο λαμπρό είναι το φως εκείνο που το φως αυτού του ήλιου, σε σύγκριση, μοιάζει με σκιά. Επειδή είναι τόσο αγνό, είναι κρυμμένο από ακάθαρτα μάτια και φανερώνεται μόνο σε μάτια καθαρά. Τότε, επίσης, ο νους δεν θα κοιτάει σαν σε ζωγραφιστές εικόνες αλλά αληθινά αντικείμενα των οποίων όλα τα άλλα πράγματα είναι εικόνες.

Στον ύπνο, οι κινήσεις και λειτουργίες των εξωτερικών αισθήσεων παύουν και τότε η φαντασία, καθώς τρέφεται από τις υπόλοιπες αισθήσεις, παίρνει τόση νέα δύναμη, που αρχίζει να σχηματίζει εσωτερικές εικόνες, οι όποιες μοιάζουν σαν αναπαραστάσεις της πραγματικότητας. Πόσο μάλλον η διάνοια που είναι τόσο ισχυρότερη από τη φαντασία. Τι άραγε θα κάνει η διάνοια, όταν απελευθερωθεί από εμπόδια σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα από τη φαντασία του ονειρευόμενου ανθρώπου και έτσι βλέπει τις αληθινές αρχές των πάντων στο αγνό φως του λογισμού και της αλήθειας; Τότε ασφαλώς θα εικονίσει μέσα της με τη μέγιστη ακρίβεια παν ότι είναι αληθινό. Ή, μάλλον, θα προσλάβει την εικόνα του αληθινού στο σύνολο του από παντού. Αλλά από πού κυρίως; Κυρίως από τη Νόηση των νοήσεων, από το Φως των φώτων. Πόσο εύκολα γίνεται αυτό; Πολύ εύκολα. Επειδή υπάρχει μια φυσική συγγένεια μεταξύ ορατού φωτός και διάφανων υλικών το φως θα φωτίσει ακαριαία το διάφανο υλικό όταν αυτό είναι αγνό και ήρεμο: το ορατό φως μεταδίνει στο υλικό τη δική του μορφή και μέσω αυτής μεταδίνει τις μορφές όλων των ορατών αντικειμένων (σαν αντανάκλασεις). Με τον ίδιο τρόπο, το φως της Νόησης - και περισσότερο από «Νόηση» - που είναι ο Θεός, διαμορφώνει τη διάφανη ουσία της διάνοιας μόλις η ουσία εκείνη γίνει ήρεμη: της δίνει, θέλω να πω, τη δική του θεϊκή μορφή και μέσω εκείνης, τις μορφές όλων των νοητών πραγμάτων.

Όπως ήδη έχει παραχωρήσει το άπλετο φως Του, έτσι άμεσα ο Θεός παραχωρεί ζωτική ζεστασιά και χαρά δίνοντας ζωή αθάνατη. Όπως στη χοντρή ύλη έχει εκπέμψει φως άσμιχτο από σκοτάδι, έτσι και στον νου έχυσε φως πέρα από κάθε όριο χρόνου, ώστε ο νους ν' ανυψωθεί πάνω από τα ρεύματα του χρόνου στην ηρεμία της αιωνιότητας. Επιπλέον, συνεχώς τρέφει τον νου με αγαθοσύνη για να τον ευχαριστεί. Διότι ο Θεός ελκύει την επιθυμία του νου στον Εαυτό Του γεμίζοντας τον με κάλλος' ελκύνοντας έτσι την επιθυμία στον Εαυτό Του την ικανοποιεί. Όπου υπάρχει το αγαθό χωρίς το κακό, εκεί

υπάρχει πληρότητα χωρίς κορεσμό. Με απεριόριστη αγαθοσύνη εγείρεται απεριόριστη ικανότητα. Έτσι η απεριόριστη αγαθοσύνη και το απεριόριστο κάλλος, που είναι πηγή αναρίθμητων μορφών αγαθοσύνης και κάλλους, ελκύουν και ικανοποιούν εξίσου τον νου στην αιωνιότητα.

Σημειώσεις

1. Έντεκα χρόνια μικρότερος από τον Φ., ο Καβαλκάντι ήταν ο πιο αγαπημένος φίλος και μαθητής του. Ο Φ. τον αποκαλεί πάντα "φίλο μοναδικό".
2. Βλέπε μ.φ. *Theologia Platonica sive de Immortalitate Animorum* , εκδότης R. Marcel, Παρίσι, 1964-70, μαζί και γαλλική μετάφραση.

VII. Η αιτία της αμαρτίας, ελπίδα, θεραπεία.

(Στον Giovanni Cavalcanti, φίλο μοναδικό)

Αφού οι ψυχές είναι θεϊκές, γιατί ζούνε τέτοια αμαρτωλή ζωή; Διότι κατοικούν μια αμαρτωλή οικία σε μια αμαρτωλή χώρα. Μερικές ξεστρατίζουν εξαιτίας έλλειψης φροντίδας και γνώσεως: σ' αυτό δεν υπάρχει τίποτα το περίεργο, αφού ζούμε στα σκοτεινά κατακάθια του κόσμου τούτου. Μερικές πάλι λοξοδρομούν εξαιτίας υπερβολικής αγάπης για το σώμα: ούτε αυτό είναι περίεργο, αφού το σώμα είναι γέννημα και σύντροφος της ψυχής. Άλλες ξεπέφτουν εξαιτίας έλλειψης εμπιστοσύνης στην αθανασία και στο θεϊκό έλεος: και γιατί να απορούμε γι' αυτό, αφού ζούνε σε μια περιοχή σκληρότητας και θανάτου; Άλλες πάλι ξεπέφτουν εξαιτίας υπερβολικής πεποίθησης στο θεϊκό έλεος ή στο ότι όλα θα πάνε καλά αύριο. και η έλλειψη εμπιστοσύνης και η υπερβολική πεποίθηση είναι πολύ επικίνδυνα. το πρώτο βασανίζει έναν άνθρωπο, το δεύτερο τον εξαπατά.

Η πεμπουσία της σωφροσύνης, επομένως, έγκειται στο να χρησιμοποιούμε πάντοτε την παρούσα στιγμή όσο καλύτερα μπορούμε και το μόνο καταφύγιο μας είναι να εμπιστευόμαστε τον εαυτό μας συνεχώς στον Θεό. Όταν αυτό γίνεται, η καλύτερη ελπίδα είναι να θυμόμαστε, ότι ο Θεός καταλαβαίνει πόσο δύσκολη και επικίνδυνη είναι η περιοχή που μας έδωσε να κατοικήσουμε και να κυβερνήσουμε. Η απεριόριστη αγαθοσύνη υψώνεται πολύ πιο πάνω από την περιορισμένη κακία. Ο Θεός έχει ορίσει διάφορους βαθμούς τιμωρίας και μετάνοιας - για το καλό του συγκεκριμένου ατόμου, αλλά και για το γενικότερο καλό. Έχει όμως καθιερώσει και βαθμούς πλούσιας αμοιβής.

VIII. Ανθρωπισμός.

(Στον Tommaso Minerbetti, έναν ανθρωπιστή)

Γιατί άραγε είναι πιο σκληρά τα παιδιά από τους γέροντες; οι τρελοί από τούς γνωστικούς; οι ηλίθιοι από τούς ευφυείς; Διότι οι πρώτοι είναι κατά κάποιον τρόπο λιγότερο άνθρωποι από τούς άλλους. Έτσι αυτοί που είναι πιο σκληροί λέγονται απάνθρωποι και κτηνώδεις. Όσοι βρίσκονται πολύ χαμηλότερα από το πλείον ανάστημα του Ανθρώπου, εξαιτίας μικρής ηλικίας ή νοητικού ελαττώματος ή σωματικής αρρώστιας ή κάποιας δυσμενούς θέσης των αστέρων, αυτοί ως επί το πλείστον μισούν ή αγνοούν το ανθρώπινο γένος, σαν να είναι κάτι ξένο που δεν σχετίζεται με τούς ίδιους. Ο Νέρωνας, θα έλεγα, δεν ήταν άνθρωπος αλλά ένα τέρας με δέρμα ανθρώπου. Διότι αν ήταν αληθινά άνθρωπος, θα αγαπούσε όλους τους άλλους ανθρώπους σαν μέλη του ίδιου σώματος.

Οι συγκεκριμένοι άνθρωποι, πλασμένοι από μια ιδέα κατά την ίδια εικόνα και ομοίωση, είναι ένας άνθρωπος. Για τον λόγο αυτό, νομίζω, οι σοφοί έδωσαν σε μια μόνο από όλες τις αρετές ένα όνομα από τον ίδιο τον άνθρωπο: ο ανθρωπισμός, που αγαπά και φροντίζει όλους τους ανθρώπους σαν να είναι αδελφοί, γεννημένοι από τον ίδιο πατέρα σε μακρά διαδοχή.

Συνεπώς, μεγάλε ανθρωπιστή, να επιμένεις στην υπηρεσία της ανθρωπότητας. Τίποτα δεν είναι πιο αγαπητό στον Θεό από την αγάπη. Και δεν υπάρχει πιο σίγουρο σημάδι τρέλας ή μελλοντικής συμφοράς από τη σκληρότητα.

Να παραμείνεις φίλος στον Carlo Valgulii (*σημ. 1*) από την Brescia, διότι είναι ένας εξαιρετικός ανθρωπιστής που λάμπει στις ανθρωπιστικές μελέτες με τα Ελληνικά και τα Λατινικά του.

Σημειώσεις

1. Ο Κάρλο Βαλγκούλι ήταν δάσκαλος των γιων του Μινερμπέττι. Έγινε γραμματέας του Καίσαρα Βοργία, καθόσον αυτός ήταν ακόμη Καρδινάλιος.

ΙΧ. Η αφροσύνη και αθλιότητα των ανθρώπων.

(Στον Christoforo Landino, (σημ. 1) απαράμιλλο σε γνώση και αρετή)

Ο Αριστοτέλης έθετε ερωτήματα για τη φύση των πραγμάτων. Εγώ, τώρα θα θέσω ερωτήματα για τη φύση του Ανθρώπου.

Πες μου, γιατί άραγε οι άνθρωποι καυχούνται για τον λογισμό τους αλλά ζούνε στο έλεος της τύχης; Επιθυμούν ή φοβούνται τόσα και τόσα πράγματα, προτού γνωρίσουν, κατά πόσο πράγματι πρέπει, να τα φοβούνται ή να τα επιθυμούν και βάζουν το στιγμιαίο και τιποτένιο ψηλότερα από το αιώνιο και απροσμέτρητο. Γιατί δεν θέλουν ν' ακούσουν τον γνωστικό και να υπακούσουν στον σοφό, αλλά αφήνονται τόσο πρόθυμα στην υπηρεσία της κτηνωδίας και κακίας;

Γιατί άραγε αγωνιζόμαστε να γίνουμε κύριοι των άλλων, ενώ δεν είμαστε κύριοι του εαυτού μας; Γιατί στην προσπάθεια μας να κυριαρχήσουμε πέφτουμε καθημερινά σε σκλαβιά; Και γιατί αγωνιζόμαστε να κερδίσουμε τιμές, αντί απλώς να είμαστε αντάξιοι τιμών;

Επιπλέον, βλέποντας ότι τα ζώα δεν μπορούν να συγκρατηθούν από ζώο χωρίς την προστασία του ανθρώπου, τι μας κάνει άραγε να νομίζουμε, ότι οι άνθρωποι μπορούν εύκολα να κυβερνηθούν από άνθρωπο, χωρίς την συμβουλή και βοήθεια του Θεού;

Πώς συμβαίνει, ώστε μέσα σε τόση αφθονία πλούτου να γινόμαστε οργίλοι και άποροι; Τι μας κάνει να φθονούμε τόσους ανθρώπους τη στιγμή που το χάλι τους, σαν θνητοί που είναι, θα έπρεπε να προκαλεί όχι φθόνο αλλά οίκτο;

Γιατί παραγνωρίζουμε το καλό τόσο εύκολα, ενώ το κακό ποτέ; Και γιατί, αφού μια ιδιότητα ακυρώνεται μόνο με την αντίθεσή της, γιατί προσπαθούμε να θεραπεύσουμε το κακό με το κακό;

Γιατί τόσες φορές ελπίζουμε να κερδίσουμε τιμές μέσω ατιμίας; Θαυμάζουμε την αρετή σε άλλους, αλλά εμείς προσπαθούμε μάλλον να φαινόμαστε άξιοι θαυμασμού παρά να είμαστε άξιοι, διότι ενάρετοι. Ενοχλούμαστε με τα ελαττώματα των άλλων, αλλά σχεδόν ποτέ δεν κοιτάζουμε πώς εμείς οι ίδιοι μπορούμε να μην ενοχλήσουμε τούς άλλους ούτε τον εαυτό μας.

Και τι να πω για κείνους που σκλαβώθηκαν στον έρωτά τους για κάποιο πρόσωπο ή κάποιο αντικείμενο και με περιφρόνηση εγκαταλείπουν τον ίδιο τον εαυτό τους για να κυνηγήσουν κάτι άλλο; Ώ ανόητοι! Ώ κακόμοιροι! Αφού δεν μπορείτε να πιάσετε κάτι με κανένα άλλο μέσο παρά μόνο με τον εαυτό σας, πώς θα μπορέσετε ποτέ να αποκτήσετε εξωτερικά αγαθά όταν έχετε χάσει το εσωτερικό;

Ώ ταξιδιώτες! Γιατί αναζητάτε θησαυρούς μακριά, ενώ είναι κοντά και μάλιστα μέσα σας, στον εαυτό σας;

Συχνά επίσης, Λαντίνο, απορώ γιατί να φοβόμαστε εκείνον μόνο τον ένα θάνατο που είναι καθαρά το τέλος κάθε θανάτου, αλλά ποτέ τούς καθημερινούς μας θανάτους.

Αναμφίβολα, η σύσταση του σώματος αλλάζει κάθε στιγμή και η ζωή του παρελθόντος βρίσκει ένα τέλος.

Τελικά, όπως μου φαίνεται, αφού ασκούμε την αρετή με υποκρισία αλλά τα ελαττώματά μας με πεποίθηση, δεν πρέπει να απορούμε που κατορθώνουμε να φθάσουμε μια ευτυχία απατηλή και μια αθλιότητα πραγματική. Αυτό είναι που ο Δημόκριτος κοροϊδεύει, ο Ηράκλειτος θρηνούσε (σημ. 2) και ο Σωκράτης επιδίωκε να θεραπεύσει, αλλά μόνο ο Θεός μπορεί να θεραπεύσει.

Τι άθλιο πλάσμα είναι ο άνθρωπος, εκτός την ώρα που υψώνεται υπεράνω του ανθρώπου, οπότε δηλαδή εμπιστεύεται τον εαυτό του στο Θεό και αγαπά τον Θεό και όλα τα άλλα επίσης για χάρη του ίδιου του Θεού. Αυτή είναι η μόνη λύση για τούτα τα προβλήματα και το τέλος κάθε κακού.

Σημειώσεις

1. Ο Φ. αφιέρωσε στον Λαντίνο το έργο του *Institutiones ad Platonicam Disciplinam*. Βλέπε βιοσημείωμα.
2. Στην Ακαδημία υπήρχε ζωγραφισμένη η σφαίρα του κόσμου και στη μια μεριά ήταν ο Δημόκριτος που γελούσε, ενώ στην άλλη ήταν ο Ηράκλειτος που έκλαιγε. Ο Φ. έλεγε ότι ο πρώτος γελούσε κοροϊδεύοντας την αφροσύνη των ανθρώπων και ο δεύτερος θρηνώντας την αθλιότητα τους.

Χ. Περί ανθρώπων αφροσύνης και ποια είναι η αληθινή γνώση.

(Στον Panezio Pandozzi)

Σήμερα ο Angelo Poliziano (σημ.1) σύστησε τον Πανέτσιο στην πειθαρχία του Μαρσίλιο ή πιο σωστά του Πλάτωνα. Συνηθίζω να γράφω με κωμωδία σε νέους φίλους και με σάτιρα σε παλιούς. Σήμερα όμως στην περίπτωση του Πανέτσιο θα γράψω σάτιρα, γιατί θέλω η φιλία μας να είναι τέλεια αμέσως μόλις αρχίσει.

Πανέτσιο, συλλογίσου πόσο διεστραμμένα ζούμε. Όντας κακόγλωσσοι και κακόφημοι, δεν έχουμε διάθεση να ακούσουμε τους άλλους. Εντούτοις, βρωμεροί καθώς είμαστε, ελπίζουμε να μας ακούσει ο Θεός. Αλίμονο, με πόση παραφροσύνη και αδικία ζούμε! Προσπαθούμε να αλλάξουμε τον Θεό, όχι τις συνήθειες μας. Θέλουμε μεν να πείσουμε άλλους ως προς την αγαθοσύνη, αλλά δεν πείθουμε τον ίδιο τον εαυτό μας. Μεταφέρουμε καλοσύνη στο στόμα αλλά κακία στην καρδιά μας. Όταν μιλούμε για αρετή γινόμαστε μια άψυχη λύρα και δεν ακούμε τον αληθινό μας ήχο. Μοιάζουμε με κακούς γιατρούς, οι οποίοι δεν απολαμβάνουν τις αρχές υγείας που υπόσχονται σε άλλους.

Καλέ μου φίλε, σε παρακαλώ, άκουσε με για λίγο ακόμη. Με λίγα λόγια και χωρίς δίδακτρα θα σου διδάξω Ρητορική, Μουσική και Γεωμετρία. Να πείθεις τον εαυτό σου για ότι είναι ορθό. Να ελέγχεις τις κινήσεις του νου σου. Να ρυθμίζεις με μέτρο την ενέργεια και τις πράξεις σου. Θα μου πεις ότι είναι δύσκολο. Αλλά δεν θα ήταν δύσκολο, αν, όπως επιθυμείς να ζήσεις, Πανέτσιο, επιθυμούσες εξίσου έντονα να ζεις ενάρετα.

Σημειώσεις

1. Για τον Πολιτσιάνο βλέπε βιοσημείωμα. Για τον Παντότζι δεν έχουμε πληροφορίες.

XI. Η αγαθοσύνη και η σοβαρότητα του νομικού.

(Στον Angelo Niccolini, γιο του διακεκριμένου νομικού Ottone και εξαιρετικό διάδοχο στην τέχνη του πατέρα του)

Ο ζωγράφος που κάνει κατάχρηση της τέχνης του δεν είναι, για τούτο και μόνο, κατ' ανάγκη κακός ζωγράφος, αλλά είναι κακός άνθρωπος. Έτσι ο καλός ζωγράφος δεν είναι ίδιος με τον καλό άνθρωπο. Αυτό είναι πρόδηλο, διότι υπάρχει πολλή διαφορά μεταξύ αγαθοσύνης και ζωγραφικής. Το ίδιο μάλιστα ισχύει για τις υπόλοιπες τέχνες. Αλλά ο νομικός που κάνει παράνομη χρήση του νόμου, είναι ταυτόχρονα και κακός νομικός και κακός άνθρωπος: ενώ ο έντιμος νομικός είναι και έντιμος άνθρωπος και πολίτης.

Όποιος παραχαράσσει ένα νόμισμα (ένα πράγμα σχετικά μικρής αξίας που βγαίνει μέσα από τη γη) τιμωρείται από τον πολιτειακό νόμο με αυστηρότατη ποινή. Τότε πόσο αυστηρότερα θα τιμωρηθεί από τον θεϊκό νόμο αυτός που παραχαράσσει τον ίδιο τον πολυτίμο νόμο που μεταβιβάστηκε σε μας από τον ουρανό!

Γι' αυτό σε παροτρύνω, φίλε μου Άντζελο, να χρησιμοποιείς τον νόμο νόμιμα. Σε παρακαλώ να επιμένεις σ' αυτό. Με ευγενική καρδιά παραγνώριζε απειλές και δωροδοκίες: Ο Παντοδύναμος Θεός, που είναι ο Ποιητής και Κύριος του Νόμου, που είναι επίσης ο σκοπός και η ανταμοιβή του Νόμου, δεν θα σε εγκαταλείψει. Να επιμένεις λοιπόν, φίλε μου. Να είσαι σίγουρος ότι θα αποταμιεύσεις άφθαρτα πλούτη με τον Θεό. Πολύ υψηλό επίσης ανάμεσα στους ανθρώπους είναι το λειτούργημα του νομικού. Είναι ο προστάτης των πολιτών σαν σύνολο, το γενικό μαντείο της Πολιτείας και ο ερμηνευτής του νου και της Βούλησης του Θεού.

Χαίρε! Να χαιρετήσεις τον φίλο μας Renato Pazzi, έναν δίκαιο και διαβασμένο πολίτη.

ΧΙΙ. Περί καθήκοντος του πολίτη.

(Στον Piero del Nero)

Πες μου, Piero, γιατί αφού ο πυρετός κτύπησε τον θείο σου Μπερνάντο μ' έπιασε και μένα ξαφνικά; Μήπως επειδή είμαστε τόσο κοντά ο ένας στον άλλον, ώστε όταν το σκυλάστερο του Σείριου (σημ. 1) ρίχνει τη φλόγα του στον ένα πιάνει φωτιά και ο άλλος; Εύχομαι ο θείος σου να αναρρώσει γρήγορα, -ώστε να αναρρώσει και ο Μαρσίλιο, ή μάλλον ολόκληρη η Φλωρεντία να απολαμβάνει την υγεία της. Αν η Πολιτεία μας είχε πάντοτε τέτοιους θεραπευτές, όπως αυτός ο Μέδικος, ποτέ δεν θα αρρώσταινε σοβαρά. Τέτοιοι άνδρες εκτελούν ευπρεπώς το λειτούργημα του πολίτη, και χωρίς αυτό η καλή υγεία της Πολιτείας δεν διατηρείται.

Είναι καθήκον για κάθε πολίτη να συλλογίζεται την Πολιτεία σαν μια ενιαία οντότητα (σημ. 2), αποτελούμενη από τούς πολίτες που είναι τα μέρη της' και ότι τα διάφορα μέρη πρέπει να υπηρετούν το σύνολο και όχι το σύνολο να υπηρετεί κάποιο μέρος μόνο. Διότι όταν μόνο ενός μέρους το κέρδος επιδιώκεται, τότε δεν προκύπτει κανένα κέρδος ούτε για το σύνολο αλλά ούτε και για το μέρος. Αντίθετα, όταν το καλό του συνόλου επιδιώκεται, τότε εξασφαλίζεται το καλό και για κάθε μέρος. Εξαιτίας αυτής της αλληλοσύνδεσης οι πολίτες πρέπει να έχουν υπόψη τους ότι κάθε καλό και κακό που αγγίζει κάποιο μέρος του Κράτους θα επηρεάσει όλα τα άλλα μέρη καθώς και την Πολιτεία στο σύνολο. Τίποτα πάλι δεν μπορεί να συμβεί στο Κράτος σαν συνολικό οργανισμό και τούτο να μην επηρεάσει σύντομα κάθε μέλος του.

Σ' αυτό λοιπόν το σπιτικό της Πολιτείας ας μη λέει κανένας, "Τούτο είναι δικό μου μόνο" ή "Εκείνο είναι δικό σου." Διότι τα πάντα σ' αυτόν τον μεγάλο οργανισμό ανήκουν κατά κάποιο τρόπο σε όλους από κοινού. Ας πει μάλλον, "και τούτο και κείνο είναι δικά μου," όχι διότι τα διεκδικεί σαν προσωπική περιουσία του, αλλά για να τα φροντίζει επειδή τα αγαπά. Κάθε άνθρωπος ας αγαπά και ας σέβεται τη χώρα του, όπως θα έκανε και για τον ιδρυτή της οικογένειάς του. Κάθε πολίτης ας υπακούει τούς παλαιούς, καλά δοκιμασμένους νόμους, όπως θα υπάκουε και τον Θεό, διότι τέτοιοι νόμοι δεν εδραιώνονται χωρίς τη Βούλησή Του.

Ο διοικητής ας θυμάται ότι είναι υπήκοος του Νόμου, όπως ο κοινός πολίτης υπόκειται στον διοικητή. Ας κατανοεί, ότι, καθώς εκδικάζει μια υπόθεση, δικάζεται και ο ίδιος από τον Θεό. Ας έχει πάντοτε υπόψη του την εντολή του Πλάτωνα: να μη συλλογίζεται τον εαυτό του αλλά την Πολιτεία' και όχι ένα μέρος μονάχα αλλά το σύνολο της Πολιτείας. Σε συντομία, πρέπει να γνωρίζει, ότι η ανώτερη θέση του Ουρανού φυλάσσεται για τον άνθρωπο ο οποίος δίνει ότι έχει για να οικοδομήσει τη χώρα του στο πρότυπο της Βασιλείας των Ουρανών. Διότι τίποτε άλλο δε ευχαριστεί τον Οικουμενικό Κυβερνήτη όσο το καλό ολόκληρης της Οικουμένης.

Νομίζω πώς γνωρίζεις πολλά παρόμοια γνωμικά σε σχέση με τον σωστό πολίτη, και ελπίζω, ότι θα τα ακολουθήσεις στη συμπεριφορά σου, αφού δεν σου λείπει ούτε η σύνεση ούτε η διδαχή. Άλλωστε, στο σπίτι σου έχεις έναν ικανότατο διδάσκαλο για του οποίου τις αρετές θα σου γράψω μια άλλη φορά.

Έχε γεια! Ο φίλος μας Giovanni Cavalcanti σε χαιρετά.

Σημειώσεις

1. Ο Σείριος ένας φωτεινός αστέρας, κοινώς γνωστός και σαν "σκυλάστερο". Στην εποχή εκείνη υπήρχε ακόμη κάποια γνώση για την επίδραση των αστερισμών, αλλά στο γενικότερο κοινό η Αστρολογία ήταν εξευτελισμένη, όπως και σήμερα.
2. Πλάτωνα Πολιτεία V, 462A. Επίσης Νόμοι X, 903B και IV, 716C —718.

XIII. Τι είναι το εύ-ζήν.

(Στον φίλο του Girolamo Pasqualini)

Ρωτάς τι είναι το ευ-ζην. Δεν θα μπορούσες να ζητήσεις τίποτε πιο ωφέλιμο.

Το ευ-ζην, λοιπόν, είναι να κατανοούμε τι είναι αληθινό· να δεχόμαστε καλή συμβουλή· να επιθυμούμε το αγαθό· και να κάνουμε καλές πράξεις.

Το πρώτο είναι η λειτουργία της σοφίας· το δεύτερο της σωφροσύνης· το τρίτο, της δικαιοσύνης· και το τέταρτο της επιμονής.

Το πρώτο προέρχεται από τον Θεό· το δεύτερο, από το πρώτο· το τρίτο, από τον Θεό και τον άνθρωπο συγχρόνως· και το τέταρτο, από το τρίτο.

Όσοι ζούνε έτσι, ζούνε σαν άνθρωποι. Όσοι κάνουν διαφορετικά, ζούνε σαν ζώα.

Χαίρε, και ζήσε σαν άνθρωπος. Δώσε τούς χαιρετισμούς μου στους αξιοσέβαστους άνδρες, Neri και Francesco Rinuccini.

XIV. Η μίμηση είναι πιο δυνατή από το διάβασμα.

(Στον μεγαλόψυχο Lorenzo de Medici)

Όπως η αρμονία έχει πολύ εντονότερη επίδραση την ώρα που εισέρχεται στα αυτιά μας παρά όταν αργότερα την ανακαλούμε· όπως μια μάχη μας συγκινεί πολύ βαθύτερα την ώρα που την βλέπουμε παρά όταν ακούμε την εξιστόρησή της: έτσι και τα εξαιρετικά έργα διάσημων ανδρών μας διεγείρουν περισσότερο στην επιδίωξη της αρετής και μας διαμορφώνουν πολύ καλύτερα για την άσκησή της παρά τα λόγια των Ρητόρων και Φιλοσόφων που συζητούν ηθική.

Διότι η φύση έχει προνοήσει έτσι, ώστε τα ίδια τα πράγματα να έχουν πολύ μεγαλύτερη δύναμη από τις ονομασίες τους. Και η ίδια η αλήθεια επηρεάζει την καρδιά πιο αποτελεσματικά από κάτι που έχει κάποια ομοιότητα με την αλήθεια ή είναι εξ-ολοκλήρου ψεύτικο. Γι' αυτό η μίμηση του Σωκρατικού τρόπου ζωής οδηγεί περισσότερους ανθρώπους πιο σίγουρα στην αρετή παρά η διδασκαλία περί ηθικής του Αριστοτέλη. Ο Χριστός επίσης με το παράδειγμα Του και μόνο ωφέλησε περισσότερους ανθρώπους κατευθύνοντάς τους προς την ευγενική και άγια ζωή παρά όλοι οι Ρήτορες και Φιλόσοφοι με τα λόγια τους.

Έτσι λοιπόν, Λορέντζο, σε επαινώ διότι, παρόλο που δεν περιφρονείς την ηθική διδαχή, δίνεις μεγαλύτερη προτεραιότητα στο παράδειγμα το ζωντανό: ειδικά επειδή από πολύ καιρό πήρες για παράδειγμα σου εκείνο τον σεβάσμιο άνθρωπο, που με επίσημο διάταγμα επονομάστηκε "Πατέρας της Πατρίδας." Εννοώ βέβαια τον μεγάλο Κόζιμο, τον παππού σου και προστάτη μου, ο οποίος ξεπερνούσε τούς πάντες σε σύνεση, ήταν ευσεβέστατος προς τον Θεό, δίκαιος και μεγαλόψυχος στους ανθρώπους, πάντα γαλήνιος στον εαυτό του, γεμάτος φροντίδα για την οικογένειά του, αλλά και ένας προσεκτικός επόπτης των ζητημάτων της πολιτείας: ήταν ένας άνδρας που δεν ζούσε για τον εαυτό του αλλά για τον Θεό και για την πατρίδα του.

Δεν υπήρχε καρδιά ανθρώπου πιο ταπεινή ούτε πιο εξοχή από τη δική του. Συζήτησα παραγωγικά μαζί του Φιλοσοφία, Λορέντζο, πάνω από δώδεκα χρόνια. Ήταν τόσο αιχμηρός στη συζήτηση όσο ήταν σοφός και δυνατός στη διακυβέρνηση. Ασφαλώς χρωστώ πολλά στον Πλάτωνα, αλλά ομολογώ ότι χρωστώ όχι λιγότερα στον Κόζιμο. Διότι ο Πλάτωνας έθεσε μπροστά μου την ιδέα των αρετών, μόνο μια φορά: ο Κόζιμο τις έθετε καθημερινά μπροστά μου στην πράξη.

Δεν θα αναφέρω τώρα όλα τα άλλα χαρίσματα του ανθρώπου αυτού. Ο Κόζιμο φρόντιζε και εξοικονομούσε τον χρόνο όπως ο Μίδας το χρήμα: παρότι χρησιμοποιούσε τις μέρες του στο καλύτερο δυνατό μέτρο αποδίδοντας μεγάλη αξία σε κάθε ώρα που περνούσε, ωστόσο νοιαζόταν ακόμα και για κάθε στιγμή και συχνά λυπόταν για τις ώρες που είχε σπαταλήσει.

Τελικά, ακολούθησε το παράδειγμα του Σόλωνα: έβαζε τη Φιλοσοφία σε πρακτική εφαρμογή υπέροχα σε όλη του τη ζωή, ακόμα και στα πιο κρίσιμα ζητήματα, αλλά την άσκησε ακόμα καλύτερα στην περίοδο που αποχώρησε από αυτό τον κόσμο των ίσκιων, προς το φως. Ήσουν παρών τότε και γνωρίζεις, ότι πέθανε λίγο μετά αφού διαβάσαμε το βιβλίο του Πλάτωνα περί του υπέρτατου Αγαθού και της προέλευσης των πραγμάτων, (σημ.

1) πέθανε σαν να ετοιμαζόταν να πει βαθιά τώρα από το Αγαθό εκείνο, που είχε γευτεί στη συζήτηση.(σημ. 2)

Σε χαιρετώ. Όπως ο Θεός δημιούργησε τον Κόζιμο σαν πρότυπο για τον κόσμο, έτσι εσύ να αναπτυχθείς στα μέτρα του Κόζιμο.

Και πράγματι, άρχισες να το κάνεις.

Σημειώσεις

1. Πλάτωνα Παρμενίδης και Φίληβος.

2. Ο Φ. περιγράφει τις τελευταίες στιγμές του Κόζιμο στον Πρόλογο του στον De Morte του Ξενοκράτη. (Φιτσίνο Opera Omnia Τόμος II, 1965.)

XV. Πρέπει να αναζητούμε την πηγή, όχι τα ρυάκια.

(Στον Giovanni Piero από την Πάδουα)

Στις μέρες μας υπάρχουν πολλοί που δεν είναι φιλόσοφοι, αλλά μόνο εραστές φιλοσοφικής επίδειξης. Τέτοια είναι η αλαζονεία τους που ισχυρίζονται ότι κατέχουν τη διδασκαλία του Αριστοτέλη, έστω και αν άκουσαν τα λόγια του ίδιου του Αριστοτέλη σπάνια και μόνο για λίγο. Αλλά και τότε δεν μπορεί παρά να κατάλαβαν πολύ λίγα πράγματα, αφού δεν άκουσαν τα λόγια του στα Ελληνικά αλλά μόνο "τα τραυλίσματα άλλων σε ξένη γλώσσα." (σημ. 1) Όταν αυτοί οι άνθρωποι ρητορεύουν ανάμεσα στους νέους στην αγορά, φαίνονται στα πλήθη να γνωρίζουν πολλά. Αν όμως τους θέσεις προσεκτικές ερωτήσεις ιδιαιτέρως, θα ανακαλύψεις ότι γνωρίζουν λίγα περί φυσικής, λιγότερα περί μαθηματικής και ακόμα πιο λίγα περί μεταφυσικής.

Αυτοί οι άντρες είναι αγοράκια, ακόμα και σε ηλικία εβδομήντα ετών, δεν έχουν γνώση ούτε ρητορικής αλλά ούτε και της γραμματικής! Δεν συλλογίζονται τα φυσικά και τα θεϊκά φαινόμενα, αλλά εμβαθύνουν σε λεκτικά σχήματα μιας ξένης γλώσσας που μπλέκουν και μπερδεύουν βλακωδώς. Έτσι αυτοί οι ματαιόδοξοι σοφιστές χρησιμοποιούν στις συζητήσεις τους θέματα κατάλληλα για αγοράκια και όχι για άντρες. Μιλούν με τέτοιο τρόπο που σε κάνει να καταδικάσεις τη φιλοσοφία, εξαιτίας της ομιλίας τους, και ζούνε με τέτοιο τρόπο που σε κάνει να κατακρίνεις τη φιλοσοφία, εξαιτίας της ζωής τους. Σωστά, επομένως, ο Πλάτωνας ονόμασε τέτοιους ανθρώπους όχι συζύγους, αλλά μοιχευτές της φιλοσοφίας: από αυτούς, είπε, μόνο νόθα παιδιά, δηλαδή γελοίες θεωρίες, ξεπετιούνται ανάμεσα στους φιλοσόφους (σημ. 2)

Γι' αυτόν τον λόγο, φίλε μου, σε συχαίρω που δεν μιμείσαι τις παιδαριώδεις ανοησίες και ματαιοδοξίες αυτών των ανθρώπων, που δεν πάνε να πιούνε βαθιά από την πηγή, αλλά μόλις και ρουφάνε από ρυάκια: δεν ακολουθούν το φως της αλήθειας, αλλά ανόητα κυνηγούν τούς ίσκιους της δοξασίας. Γνώριζε ότι τελικά θα πλησιάσεις πιο κοντά στην αλήθεια, αν φροντίσεις προσεκτικά να αποφεύγεις τα μονοπάτια των παραπλανημένων ανθρώπων.

Χαιρετίσματα στον φίλο μας Bernardo Bembo, τον διάσημο Βενετσιάνο ρήτορα.

Σημειώσεις

1. Ησαΐας 28, 11.
2. Πολιτεία VI, 495 E — 496.

XVI. Εντολές για τη μνημοσύνη.

(Στον Banco, τον μαθηματικό)

Αν θέλεις η ανάμνηση των αγαθών πραγμάτων να είναι ισχυρή τότε προσπάθησε να λησμονήσεις τα κακά. Αξίζει να βυθίζουμε άχρηστες σκέψεις στον ποταμό της λήθης και να συγκρατούμε μόνο τις χρήσιμες.

Απόφευγε την διέγερση του πάθους, Μπάνκο, και τη φασαρία πολλών δραστηριοτήτων και πολλών σκέψεων. Θέλεις να σκέφτεσαι χρήσιμα; Τότε κάνε λίγες σκέψεις, και εκείνες οι λίγες να είναι του είδους που μόνο λίγοι τις κάνουν. Αυτό εννοούσε ο Πυθαγόρας όταν είπε: "Αφήστε τις δημοσιές και προχωρήστε στα μονοπάτια." (σημ. 1) Γιατί άραγε οι άνθρωποι περιπλανιούνται τόσο απρόσεχτα; Χρειάζονται οξύνοια και διάκριση: διότι το θήραμα είναι κρυμμένο σε μια τούφα χόρτων. Τα κακά είναι διάσπαρτα παντού ενώ το αγαθό βρίσκεται σε στενά περιθώρια.

Θέλεις να έχεις ισχυρή μνήμη για ότι είναι καλό; Τότε φρόντισε να μάθεις τον λόγο πίσω από τον θέμα σου. Διότι ο λόγος (ή αιτία) είναι ο άρρηκτος δεσμός μεταξύ αλήθειας και μνήμης. Γι' αυτό ίσως ο Πλάτωνας (σημ. 2) είπε ότι αυτό που έγινε καλά κατανοητό δεν μπορεί ποτέ να λησμονηθεί ολότελα. Στη μνήμη να κρατάς πράγματα, που όχι μόνο είναι χρήσιμα, αλλά και ευχάριστα. Τροφές που είναι πιο εύγεστες περνούν πολύ πιο εύκολα στον οργανισμό και αφομοιώνονται. Όσο δε πιο κεφάλια πίνουμε ένα ποτό τόσο πιο μακρόχρονα το συγκρατούμε.

Είναι, επιπλέον, αξιοσημείωτο ότι ο Αριστοτέλης και ο Σιμωνίδης (σημ. 3) πιστεύουν, πώς ένας άνθρωπος πρέπει να θυμάται, ότι το θέμα προς εκμάθηση έχει μια ορισμένη τάξη ή ότι, εν πάση περιπτώσει, μια τάξη μπορεί να βρεθεί. Η τάξη συνίσταται σε μια συγκεκριμένη διαδοχή και αναλογία. Όταν το θέμα είναι τακτοποιημένο σε μια συγκεκριμένη διαδοχή, τότε αν ένα μέρος παρουσιάζεται στο νου, αμέσως και εξ ανάγκης ακολουθούν τα υπόλοιπα, εξαιτίας είτε της φυσιολογικής είτε της συμπερασματικής διασύνδεσης. Αν μάλιστα η προσοχή του νου κατευθύνεται σε ένα πράγμα ή σε λίγα πράγματα σαν ένα σύνολο, τότε ενεργεί πολύ πιο ισχυρά, παρά όταν διασκορπίζεται σε πολλά και διάφορα. Καθώς η ολική τάξη και διασύνδεση των διαφόρων μερών δίνουν την ενότητα του συνόλου που απαρτίζεται από κείνα τα μέρη, έτσι επίσης συγκεντρώνουν την προσοχή στον νου σε κατάσταση ενότητας.

Επιπρόσθετα, πρέπει να φροντίσουμε να συλλογίζομαστε συχνά αυτά που μάθαμε. Μ' αυτόν τον τρόπο η τροφή του νου χωνεύεται και μετατρέπεται σε νου. Είναι μεγάλο βοήθημα, πράγματι, αν ότι κρατήθηκε στη μνήμη επαναλαμβάνεται συχνά σε ωραία γλώσσα και, ακόμη σε μελωδικό τραγούδι. Διότι η ευχαρίστηση είναι το λεπτό γαρνίρισμα των πραγμάτων: τρέφει την αγάπη, φλογίζει την ιδιοφυΐα, ενισχύει τη βούληση και τη δύναμη της μνημοσύνης.

Μια αίσθηση θαυμασμού, επίσης, παίζει σημαντικό ρόλο: διότι μέσω αυτής ο νους προσέχει πολύ καλύτερα και τα χαρακτηριστικά των πραγμάτων εντυπώνονται πιο βαθιά στην εσώτερη ουσία του. Έτσι, επειδή τα παιδιά νιώθουν μεγαλύτερο θαυμασμό συναντώντας καινούργια πράγματα, μπορούν να συγκρατούν την ανάμνηση τους για πολύ

περισσότερο. Ίσως επίσης να έχουν λιγότερες σκέψεις από τούς ενηλικούς και, ως προσθέσουμε, διαυγέστερες. Περισσότερα γι' αυτό, όμως, μια άλλη φορά.

Αν πιστέψουμε τι λένε οι γιατροί σ' αυτό το θέμα, ο εγκέφαλος πρέπει να καθαρίζεται συχνά με αλόη και να αρωματίζεται με κανέλα και μαντζουράνα. Δεν έχω αντίρρηση, αλλά εγώ συνιστώ ακόμα πιο πολύ την κάθαρση του νου από διάφορα ζιζάνια. Διότι πρώτα πρέπει να καθαριστεί από τα κακά προτού γεμίσει με καλό.

Έχε γεια: δηλαδή δώσε στον νου υγεία με καλή τροφή. Θα έχεις υγεία, όμως, αν τον τρέφεις όχι με μεγάλη ποσότητα αλλά με την καλύτερη ποιότητα.

Σημειώσεις

1. Ιάμβλιχος: Βίος Πυθαγόρου , XVIII, 83. Επίσης Πορφύριος: Βίος Πυθαγόρου , τμήμα 42.
2. Πλάτωνα Θεαίτητος, 194C, για τις εντυπώσεις που συγκρατούνται στην ψυχή.
3. Κικέρων De Oratore, B, LXXXVI, 354. Ο Σιμωνίδης ο λυρικός λεγόταν πώς είχε επινοήσει την τέχνη της μνημονικής.

XVII. Τρεις οδηγίες για τη ζωή και η μια καλύτερη αρχή της ζωής.

(Στον Lorenzo Franceschi)

Υπάρχουν τρεις οδηγίες για τη ζωή του ανθρώπου. Πρώτα είναι αρχές που δοκιμάστηκαν προσεκτικά και μακρόχρονα. Μετά είναι η πείρα, ενισχυμένη από μακρόχρονη εξάσκηση. Τρίτη είναι η αυθεντία των αρχαίων εκείνων που δεν θα μπορούσαν εύκολα να απατηθούν από κανένα και δεν φαίνονται να ήθελαν να ξεγελάσουν άλλους.

Πρόσεχε περισσότερο τι έκανε ένας άνθρωπος παρά τι είπε, διότι πολλοί μιλούν ωραία αλλά λίγοι δρύνε ορθά.

Η καλύτερη αρχή για τη ζωή είναι να διανοείσαι και να κάνεις ότι μπορείς για να ζεις σε αρμονία με τον νου: έτσι ζεις παντοτινά και ζεις ευτυχισμένα. Διότι είναι στο νου που βρίσκονται η ευστάθεια και η ειρήνη. Ο άνθρωπος που ξεπέφτει από τον νου, βυθίζεται σε κόλαση. Να μην στρέψεις την καρδιά σου στη μακροζωία του σώματος, γιατί όσο πολύς και αν είναι ο χρόνος στον υλικό κόσμο, δεν είναι τίποτα σε σύγκριση με την αιωνιότητα. Επιπλέον, στη διάρκεια της ζωής του σώματος πέφτομε θύματα σε πληθώρα τιποτένιων ενοχλήσεων. Η ζωή του σώματος είναι μια ασκητική ποινή που της αξίζει να ονομάζεται "η θανή (ταφή) της ψυχής." Πάνω από όλα αγωνίσου για τούτο, λοιπόν, όπως μας συμβουλεύει και ο Πλάτωνας στον Γοργία (527 E), έτσι που να ζήσεις όσο το δυνατόν καλύτερα κατά την περίοδο που ο Θεός σου απονέμει σ' αυτό τον κόσμο. Μ' αυτό τον τρόπο αποφεύγονται τα βάσανα μιας ατελεύτητης δυστυχίας και με τη θεία χάρη κτίζονται τα θεμέλια της αιώνιας και μακάριας ζωής.

XVIII. Διδασκαλία, έπαινος, μομφή.

(Στον Lorenzo Lippi , ρήτορα)

Αφού έχεις μελετήσει τούς Έλληνες και Λατίνους ρήτορες, μάλλον θα διδάσκεις τους μαθητές σου να θυμούνται πάντοτε, ότι το ακροατήριο τους πρέπει να πείθεται όχι από το ευχάριστο αλλά από το ορθό. Διότι εκείνος που κηρύσσει το δίκαιο θα κερδίσει την υπόθεση πολύ ευκολότερα, αφού, ασφαλώς, έχει για προστάτη του τη Δικαιοσύνη. Ας προσέχουν τη δική τους ακεραιότητα, διότι, αν η ζωή ενός ανθρώπου είναι ένα ψέμα η ομιλία του θα τον προδώσει. Τα ίδια γεγονότα είναι πειστικότερα από τα λόγια: ο ομιλητής που είναι ο ίδιος βαθιά πεπεισμένος θα πείσει βαθιά και τους άλλους, ενώ ο άνθρωπος που τραγουδά έναν σκοπό, αλλά παίζει διαφορετικό στη λύρα του προσβάλλει κάθε αυτί. Θεία μουσική είναι η αληθινή αρμονία σκέψης, ομιλίας και πράξης.

Όταν πρόκειται να επαινέσουν ή να μεμφθούν κάποιον, οι μαθητές σου ας θυμούνται, ότι η φύση της ύλης, του χρόνου και του χώρου είναι πελώρια. Συνεπώς, κανένας δεν είναι τόσο σοφός και καλός που να μην υπάρχει σοφότερος ή καλύτερος του' ούτε, επίσης, είναι κανένας τόσο ανόητος και κακός που να μην υπάρχει τόπος για άλλον, πιο ανόητο και πιο κακό. Επομένως, ο έπαινος ας δίνεται μετρημένα, και η μομφή ακόμη λιγότερο.

Επιπλέον ας χρησιμοποιούν τον έπαινο για ενθάρρυνση και διδαχή. Κανένας δεν είναι τόσο καταστροφικός όσο ο κόλακας, ο όποιος κάνει ότι μπορεί να καταστρέψει την ψυχή. Γι' αυτό είναι καλύτερα αντί να επαινούν πρόσωπα, να επαινούν αρετές, και τον Θεό, την πηγή όλης και κάθε αρετής. Αυτός είναι ο ρόλος του αληθινού φιλοσόφου. Το άλλο είναι ο τρόπος του κόλακα. Παρομοίως, ας επιτιμήσουν το ελάττωμα, που είναι πράξη εχθρού. Ας απεχθάνονται το κακό, όχι ανθρώπους. Έτσι ας μελετήσουν όχι για να βλάψουν ανθρώπους, αλλά για να ξεριζώνουν το κακό.

Οι μαθητές σου ας μελετήσουν να είναι καλοί μάλλον παρά πολυμαθείς, Διότι η πολυμάθεια γεννά φθόνο ενώ η καλοσύνη τον αφανίζει. Η καλοσύνη είναι συγχρόνως πιο χρήσιμη στους ανθρώπους και πιο αρεστή στον Θεό παρά η πολυμάθεια. Επιπλέον, είναι διαρκέστερη. Πιο γρήγορα ξεχνούμε κάποιο γεγονός που εύκολα μάθαμε παρά τις αρχές της καλής αγωγής που αποκτήσαμε με σκληρή καθημερινή εξάσκηση. Η πολυμάθεια καθαυτή αποφέρει λίγα πράγματα αξίας, και μόνο για λίγο καιρό, ενώ η αγαθοσύνη είναι αιώνια και οδηγεί στη συνειδητοποίηση του Θεού. Επομένως, ακολούθησε το παράδειγμα του Σωκράτη, συμβούλευε τούς μαθητές σου να χρησιμοποιούν την ανθρώπινη μάθηση, για να αποδιώχνουν τα σύννεφα των αισθήσεων και να φέρνουν γαλήνη στην ψυχή. Τότε η αχτίδα της αλήθειας από τον θεϊκό ήλιο θα φωτίσει το νου - ποτέ με άλλο τρόπο. Αυτή είναι η μόνη χρήσιμη μελέτη. Όσοι κάνουν διαφορετικά, εργάζονται μάταια και άχαρα.

Έτσι, Λίππι, οι μαθητές σου θα σου φέρουν τιμή. Δεν είναι τα βιβλία αλλά οι μαθητές τους που έφεραν δόξα στους μεγάλους δασκάλους, Πυθαγόρα και Σωκράτη. Ή μάλλον είναι βιβλία, αλλά ζωντανά: διότι το βιβλίο είναι μαθητής χωρίς ψυχή, ενώ ο μαθητής είναι ένα βιβλίο έμψυχο. Ότι έμαθες ελεύθερα από τον Θεό, τον Κύριο όλης της αλήθειας, Λορέντζο, ελεύθερα να το διδάξεις. Η γνώση που είναι εκ φύσεως ελεύθερη είναι απολύτως λάθος να δίνεται έναντι αμοιβής. Κάθε έπαινος αξίζει σε όποιον έμαθε χωρίς

ενδοιασμούς και διδάσκει χωρίς φθόνο. Ότι κυλάει από τούς μαθητές πιο μακριά, κυλάει πίσω και στον δάσκαλο. Γι' αυτό σε ικετεύω, δίδασκε ακατάσχετα. Μπορούμε να θεωρούμε τούς μαθητές μας σαν πνευματικά παιδιά μας. Αφού οι γονείς γεννούν τα παιδιά του σώματος με ευχαρίστηση, γιατί οι δάσκαλοι να μη γεννούν παιδιά του πνεύματος με αγαλλίαση;

Δώσε εσύ ο ίδιος ένα παράδειγμα καλής αγωγής. Η αγνότητα ζωής εμπνέει σεβασμό προς τη διδασκαλία. Οι νέοι ένθερμα θα μιμηθούν το παράδειγμα των πρεσβύτερων. Αυτοί που διαφθείρουν ένα νεότερο άντρα, ή τον νου οποιουδήποτε ανθρώπου είτε με λόγια είτε με πράξεις, πρέπει να θεωρούνται ένοχοι ιεροσυλίας. Τελικά κάνε όπως ο Πυθαγόρας και ο Απολλώνιος από Αλαβάνδη, που, κατά την παράδοση των Ινδών φιλοσόφων, δεν δέχονταν στην πειθαρχία τους τον οποιοδήποτε νέο, αλλά μόνο όσους είχαν ευγενική καταγωγή και άριστη μόρφωση. Διότι δεν είναι σωστό οι Μούσες να παραστρατήσουν στην ασυδοσία ή να συνεργήσουν στην ανομία.

Χαίρε, και δώσε τις ευχές μου στον Αλμπερτίνο στην Κρεμόνα, που είναι αληθινός φιλόσοφος, δηλαδή, ένα πρότυπο γνώσης και τιμιότητας.

ΧΙΧ. Ομιλία θεολογική προς τον Θεό.

(Σ' έναν ακριβό φίλο και αξιοθαύμαστο ανδρα, Bernardo Rucellai)

Πάνω από τούς ανθρώπους, τίποτε δεν μου είναι πιο αγαπητό παρά να μιλώ με το Θεό. Ανάμεσα στους ανθρώπους, τίποτε δεν μου είναι πιο αγαπητό παρά να μιλώ με σένα. Ο Θεός, ο οδηγός μας στη ζωή και η πηγή της φιλίας μας, πάντοτε ακούει τι σου λέω. Τώρα και συ θα ακούσεις τι λέω εγώ συχνά στον Θεό. Χρησιμοποιώ αυτή την προσευχή στον Θεό καθημερινά, Ρουτσελλάι, ώστε να φωτίζει τον νου μου και να ενισχύει τη βούλησή μου. Χρησιμοποίησε την και συ κάποτε, εκτός αν έχεις καλύτερη: διότι δεν υπάρχει κανείς άλλος που θα ήθελα να ευνοηθεί από τον Θεό όσο εσύ. Κατά καιρούς άκουσα τον Λορέντζο μας να τραγουδάει παρόμοια άσματα στη λύρα του, κατεχόμενος από θεϊκό πυρετό. Και τώρα άκουσε την ίδια την προσευχή.

Ω απεριόριστο φως που θεάσαι τον εαυτό σου, βλέποντας όλα τα πράγματα στον εαυτό σου!

Ω απεριόριστη θέαση που ακτινοβολείς από τον εαυτό σου, λάμποντας μέσα στα πάντα!

Ω πνευματικό μάτι, μόνο εσένα και μόνο χάρη σ' εσένα βλέπουν τα πνευματικά μάτια!

Ω Ζωή αθάνατη αυτών που βλέπουν!

Ω αγαθοσύνη τέλεια των ζωντανών!

Εσύ ικανοποιείς εξολοκλήρου την επιθυμία των αγαπητικών σου. Εσύ μόνος, ο Θεός, ανάβεις μέσα μας την επιθυμία για ότι είναι αγαθό. Εσύ μόνος είσαι ότι είναι αγαθό. Σε ικετεύω, ω πάναγνο φως, σε ικετεύω να καθαρίσεις με τη δύναμή Σου τη συννεφιασμένη όραση του νου για να Σε δω, διότι Εσύ πυρώνεις την παγωμένη μου καρδιά κι' έτσι διψώ για Σένα. Διαπλάτυνε τη στενή μου όραση για να Σε δω, καθώς υψώνεις το χαμηλωμένο μάτι μου, ώστε να κοιτώ ψηλά.

Εσύ διαπερνάς τα έγκατα του είναι μου, ω βάθος των βαθέων, όπως και με ανεβάζεις ψηλά, ω ύψος των υψηλών! τι είναι που βυθίζεται στα έγκατα του είναι μου; τι εξυψώνει ότι είναι ανώτερο μέσα μου; Σίγουρα είναι οι θαυμαστές ακτίνες της υπέροχης αγαθοσύνης και ομορφιάς Σου που θαυματουργά ξεχύνονται στον νου, τη ψυχή και το σώμα των πλασμάτων ατελεύτητα. Με αυτές εργάζεσαι μέσα μου, αν και εγώ δεν το ξέρω. Με αυτές, ω μοναδική μεγαλειότητα, με ελκύεις, με καταναγκάζεις, με απορροφάς ολότελα.

Δες, ω απaráμιλλο κάλλος, δες! Σπεύδω σε Σένα χωρίς ανάσα! Αλίμονο όμως! Τούτος ο εραστής σου χωλαίνει. Δυστυχισμένος άνθρωπος χωλαίνει! Σε παρακαλώ, ω ελπίδα μου, άπλωσε το άγιο χέρι Σου σ' αυτόν που χωλαίνει. Σε ικετεύω, καθοδήγησε αυτόν που τράβας, καλώς δέξου αυτόν που αιχμαλώτισες, δρόσισε αυτόν που καις, χαροποίησε αυτόν που βασανίζεις. Είθε να τον χαροποιήσεις, θαυματουργή Χαρά, πηγή

κάθε χαράς. Γνωρίζω πώς ότι επιθυμούμε εμπεριέχεται στην ενότητά Σου - ή μάλλον είναι η ενότητα Σου, που επιθυμούμε. Αν μας αρέσει τούτο ή εκείνο το αγαθό, σαφώς δεν πρόκειται για τούτο ή εκείνο. Στην πραγματικότητα επιθυμούμε κάθε αγαθό πράγμα για χάρη της αγαθοσύνης μέσα του. Αν το ποτάμι της Ζωής που κυλά μέσα από όλα τα πράγματα, απορρέει από μια πηγή αγαθοσύνης, η οποία είναι η αέναη και ανεξάντλητη πηγή του, τότε ασφαλώς λαχταρούμε να πιούμε από κείνη την πηγή της ίδιας της αγαθοσύνης.

Αιώνια βρύση όλου και κάθε αγαθού διψούμε για Σένα παντού. Γι' αυτό η δίψα μας δεν σβήνει με τούτο ή εκείνο το αγαθό ή έστω και με τα δυο μαζί, όταν πράγματι βλέπουμε ότι, η ίδια η αγαθοσύνη είναι υπεράνω και των δύο. Είθε Εσύ, ο Θεός μας, μόνος Εσύ μπορείς να σβήσεις τη φλογερή μας δίψα. Εσύ, η αγαθοσύνη στα πάντα, μην αφήνεις αυτούς που Σε λατρεύουν να διψούν τόσο πολύ για Σένα μάταια.

Ω υπέρτατη Νόηση, που ποτέ δεν λησμονάς! Ω υπέρτατη Σοφία, χωρίς ίχνος αφροσύνης! Τίποτε από ότι έπλασες στη Σοφία Σου δεν είναι κρυμμένο από Σένα. Τίποτε δεν καταφρονείς από ότι δημιουργείς με τη γενναιόδωρη βούληση Σου. Εσύ δημιουργείς τα πάντα. Δεν νοιάζεσαι για το ελάχιστο των γήινων πραγμάτων; Βεβαιότατα, Εσύ νοιάζεσαι, ακόμη και για κείνα που δεν νοιάζονται για Σένα. Δεν φροντίζεις τα ελάχιστα; δεν τα τρέφεις; δεν τα ικανοποιείς; Καταφρονείς, λοιπόν, εμάς μόνο που μόνοι πάνω στη γη δεν καταφρονούμε την μεγαλειότητά Σου; Μας αφήνεις να περιπλανιόμαστε χωρίς ανάπαυση ενώ μόνοι εμείς πιστεύουμε πώς θα βρούμε ανάπαυση μόνο σε Σένα;

Η ποταπή αχαριστία είναι πολύ μακριά από το Ύψιστο Αγαθό. Η εξαπάτηση είναι πολύ μακριά από την Υπέρτατη Αλήθεια. Αλίμονο! Μάς εξαπατάς τους άθλιους! Πράγματι, μας εξαπατάς, αν μας πληγώνεις με τα βέλη Σου αναγκάζοντας μας να αναστενάζουμε ακατάπαυστα κάθε μέρα για Σένα. Και δεν θεραπεύεις τις πληγές μας, όταν μας αναγκάζεις να εγκαταλείψουμε τα εγκόσμια για να Σε υπηρετήσουμε, αλλά δεν τα αντικαθιστάς με τα αιώνια. Μας εξαπατάς αν έδωσες εντολή, ότι όσοι με ζήλο Σε λατρεύουν πρέπει να ζούνε αθλιότερα και από τα ζώα, αλλά δεν προορίζεις για τούτους μια καλύτερη ζωή μετέπειτα. Αλλά αυτό το προορίζεις για μας, και έτσι γεμίζουμε ελπίδα, ω Σωτήρα του κόσμου, μοναδική ασφάλεια και άσυλο της ανθρωπότητας! Σε Σένα υπάρχει ότι είναι καλό για τον άνθρωπο, και χωρίς Εσένα τίποτα δεν μπορεί να είναι καλό!

Η τέλεια διαύγεια της νοημοσύνης Σου φωτίζει τη δική μας νοημοσύνη, ώστε να μπορεί να ατενίζει και να παίρνει μορφή μέσα Σου. Η πύρινη αγάπη Σου ανάβει τη δική μας επιθυμία να Σε αγαπούμε και μας ενώνει με Σένα. Έτσι και η αιώνια ζωή Σου συνεχώς ανανεώνει τη δική μας ζωή μέσα της. Και εμείς που προικιστήκαμε με τη νόηση των αθανάτων και με μια βούληση ικανή να κυβερνά θνητούς, πλαστήκαμε πρωταρχικά και κατεξοχήν για ζωή αθάνατη. Χάρη σ' αυτό, ο νους είναι ενωμένος με την αιωνιότητα και χωρισμένος από την οδύνη των εγκόσμιων. Ο νους συμμετέχει στην αιωνιότητα στον βαθμό που έχει καθυποτάξει τις επιθυμίες για τα εγκόσμια. Έτσι κάθε λειτουργία της ψυχής συνδέεται με την αιωνιότητα με τον δικό της τρόπο: η βούληση με εθελοντικότητα, η νοημοσύνη με κατανόηση, η ζωή με τη διαβίωση. Η αιωνιότητα, περιλαμβάνοντας όλες τις κατώτερες λειτουργίες της ψυχής, την αγκάλιασε κιόλας με την πρωταρχική δράση της σαν

ζωή. Επομένως, πανάγαθε Πατέρα, τόσο με τον νόμο της κληρονομικότητας όσο και με τη δώρησή Σου θα μοιραστούμε κάποια μέρα την μακάρια ευτυχία Σου.

Αλλά, Σε παρακαλούμε, ας μετέχουμε σ' αυτήν από τώρα. Σε ικετεύουμε, αν είναι το Θέλημα Σου, ας μετέχουμε σ' αυτήν τώρα. Αν δεν είναι το θέλημά Σου, επειδή εμείς δεν είμαστε άξιοι, τουλάχιστον ας μη μπλεκόμαστε στις απατηλές γοητείες αυτού του κόσμου και ας μη λυγίζουμε στις απειλές και τα κτυπήματα του. Σπλαχνίσου μας, στοργικέ Πατέρα, σπλαχνίσου τα παιδιά Σου και φρόντιζε για όλους που είναι δικοί Σου. Φρόντιζε, σε ικετεύουμε, φρόντιζε για τους δικούς Σου και παλινόρθωσε αυτούς που Εσύ έπλασες: από Σένα μόνο γεννηθήκαμε και μόνο Εσύ μπορείς να ικανοποιήσεις τον νου και την καρδιά μας με την αγνή Σου αλήθεια και αγαθοσύνη.

Σπλαχνίσου τα παιδιά Σου, που εξορίστηκαν σ' αυτό το δάσος της οδύνης, τόσο μακριά από την ουράνια πατρίδα τους.

Σε ικετεύουμε, ελέησε μας, είμαστε δικοί Σου και Σε λαχταρούμε μέρα και νύχτα, σαν πατέρα και σαν πατρίδα μας. Στην πατρίδα του ο άνθρωπος βρίσκει ειρήνη και το αληθινό αγαθό ενώ στην εξορία υπάρχει ανασφάλεια, απατηλά αγαθά και πραγματική κακία. Στη ζωή μας απομακρυνόμαστε από το κακό μόνο για λίγο, και, φαίνεται, μόνο για λίγο γευόμαστε κάτι από το αληθινό αγαθό και την ειρήνη. Για λίγο, επίσης, και μόνο με αποφασιστικότητα του νου ή τη δύναμη της αφοσίωσης καταφεύγουμε σε Σένα.

Ακριβέ Πατέρα απόδωξε ότι μας χωρίζει από Σένα τόσο καιρό - δυσπιστία, απελπισία και αδιαφορία. Δώσε μας πάλι ότι μας ενώνει σε Σένα - πίστη αληθινή, ελπίδα σταθερή και αγάπη που δεν σβήνει. Ω Φως κάθε φωτός, ω Ζωή κάθε ζωντανού, δώσε μας πάλι αυτές τις ιδιότητες να μη μένουμε μονάχοι μας, χωρισμένοι από Σένα, και σαν τούς νεκρούς, να βυθιστούμε στο σκότος το εξώτερο. Είθε, εμείς που ζήσαμε με αφοσίωση για Σένα, να ζήσουμε τώρα πνευματικά όσο και αιώνια. Μέσα σε Σένα, είθε να καιόμαστε και να λάμπουμε και να αγαλλιάζουμε τυλιγμένοι στη φλόγα Σου. Είθε να χαιρόμαστε τη μακάρια ευτυχία Σου στην αιωνιότητα, πέρα από το μέτρο κάθε επιθυμίας μας. Είθε να αγαπήσουμε άπειρα, χωρίς καμιά απόσπαση, το άπειρο κάλλος Σου και χωρίς κορεσμό να χαιρόμαστε αιώνια την απεριόριστη αγαθοσύνη Σου.

XX. Το μέτρο της μάθησης και της ομιλίας.

(Στον Luca Fabiano, τον γραφέα του)

Η Φύση μας προικίζει με πολλά όργανα για να μαθαίνουμε - μάτια, αυτιά, ρουθούνια, γεύση και αφή. Αλλά μας έδωσε μόνο ένα όργανο για να διδάσκουμε, δηλαδή τη δύναμη της ομιλίας. Στο μέτρο που έχει προμηθεύσει περισσότερα όργανα για μάθηση παρά για διδασχή, σίγουρα μας προειδοποιεί ότι πρέπει να χρησιμοποιούμε συχνότερα την υπηρεσία της μάθησης παρά το λειτούργημα της διδασχής. Επομένως, κανένας φλύαρος φρασεοκόπος δεν μπορεί να είναι σοφός: διότι αυτός πάντα δίδασκε άλλα ποτέ δεν μάθαινε. Τώρα, όποιος στερείται μάθηση και σοφία, πρέπει να θεωρηθεί όχι μόνο φτωχός, αλλά και τυφλός και βουβός.

Σου συνιστώ να είσαι επιμελής και γοργός στο να ακούς και να βλέπεις, αλλά αργός στο να πιστεύεις, πιο αργός να κρίνεις και ακόμα πιο αργός να μιλάς. Αν είναι να λες το καλό, άκουε το καλό, και αν είναι να ακούσεις το καλό για σένα, τότε και συ λέγε το καλό για τούς άλλους. Διότι εκείνος που μιλάει κακόβουλα, δεν μπορεί, παρά να ακούει κακόβουλα.

Επιπλέον, όταν μιλάς να φυλάγεται από το ψέμα, όπως ένας караβοκύρης φυλάγεται από τα βράχια. Διότι το φως της αλήθειας είναι απεριόριστο καθώς και η δύναμή του, ενώ το ψέμα γρήγορα προδίνει και καταστρέφει τον ψεύτη. Να θυμάσαι ότι η κολακεία είναι ένα ελάττωμα δουλικό, και ακόμα χειρότερο από δουλικό. Όσο περίτεχνα και αν γαλιφίζει κάποιος, τα σκυλάκια τον ξεπερνούν στο γλείψιμο. Να θυμάσαι, επίσης, ότι η έντονη επίπληξη είναι ή βεβιασμένη ή φανατισμένη ή επικίνδυνη ή ολότελα άχρηστη. Ο Πλάτωνας μας λέει να μιλούμε μόνο όταν μπορούμε να είμαστε χρήσιμοι, διαφορετικά να σιωπάμε (σημ. 1). Επιπλέον, αν κανένας θέλει να είναι μαθητής του Αποστόλου Παύλου σε σωφροσύνη, σε τρόπο ζωής και σκοπό, αυτός ας στέκεται έτοιμος "ευκαίρως, ακαίρως." (σημ. 2)

Κυρίως όμως ας προσέχουμε, ώστε να μη καταγγέλλουμε τη συμπεριφορά των άλλων με λόγια, ενώ η δική μας συμπεριφορά καταγγέλλει τα λόγια μας. Από ότι ακούω, άρχισες καλά, γι αυτό συνέχισε στον δρόμο που άρχισες. Αν είναι να ταξιδέψεις με επιτυχία, μη παύεις να χαλιναγωγείς το άλογό σου, δηλαδή τις αισθήσεις σου.

Σημειώσεις

1. Επ. Ζ' 330 D

2. Παύλου Προς Τιμόθεον Β, IV 2.

XXI. Η σκέψη για εκδίκηση δεν είναι τίποτα παρά μια πρόσθετη προσβολή.

(Σε έναν άνθρωπο που δεν μπορεί να δεχτεί μία προσβολή)

Είσαι λυπημένος, φίλε μου, διότι δέχτηκες μια προσβολή: αυτό είναι πρόδηλο. Φαίνεται όμως ότι δέχτηκες την προσβολή όχι διότι κάποιος πράγματι σου έκανε κακό, αλλά διότι νόμισες πως αυτό που έκανε είναι κακό. Στον κακό άνθρωπο όλα τα πράγματα, ακόμα και τα καλά, μετατρέπονται σε κακό. Στον καλό, αντίθετα, όλα τα πράγματα, ακόμη και αυτά που φαίνονται πολύ κακά, τελικά μετατρέπονται σε καλό.

Σκέφτεσαι εκδίκηση; Τότε σε συμβουλεύω σοβαρά να προσέξεις. Διότι αν επιχειρήσεις να εκδικηθείς θα υποφέρεις δεύτερη και τρίτη προσβολή, και με την επιθυμία σου να καταστρέψεις τον άλλο, θα καταστρέψεις τον εαυτό σου. Είναι όπως οι μέλισσες που όταν προκαλούνται κεντρίζουν, προξενώντας ελάχιστο πόνο, αλλά οι ίδιες πεθαίνουν. Ασφαλώς δεν σε προτρέπω να λησμονήσεις ολότελα. Είναι ίσως χρήσιμο να θυμάσαι, έτσι που άλλη φορά να φυλάγεσαι από μοχθηρούς ανθρώπους.

Δεν συνηθίζει ποτέ του να συγχωρεί όποιος έχει βλάψει άλλους. Σε παρακαλώ λοιπόν, να συγχωρέσεις ελεύθερα, μήπως δημιουργήσεις δυσκολίες για τον εαυτό σου και εκείνος σε βλάψει πάλι και πάλι. Οι κακίες του εξ' ανάγκης τον αναμένουν. Διότι η μοίρα δεν αφήνει τίποτε ανέγγιχτο, η φύση δεν αφήνει τίποτε απείραχτο και ο Θεός δεν αφήνει τίποτε ανεκδίκητο.

XXII. Λοξοδρομεί πολύ όποιος επιχειρεί πολλά.

(Σε έναν άνθρωπο φορτισμένο με ασχολίες και γεμάτο έγνοιες)

Φίλε μου, σε βλέπω στενοχωρημένο περισσότερο από ότι θα επιθυμούσα. Ασχολείσαι όχι μόνο με τις δικές σου δουλειές αλλά και με άλλων ανθρώπων, σάμπως να έχεις ήδη διευθετήσει τις δικές σου.

Αφού σχεδόν κάθε στιγμή γελιόμαστε και λοξοδρομούμε, δεν υπάρχει καλύτερος τρόπος να φθάσουμε σε ηρεμία ή να αποφύγουμε σφάλματα από το να σκεφτόμαστε λίγες αλλά εκλεκτές σκέψεις, να λέμε λιγότερα και καλοδιαλεγμένα λόγια, και να αναλαμβάνουμε ακόμη λιγότερες δραστηριότητες και αυτές μόνο, που είναι και έντιμες και εφικτές.

Σφάλλουν και κοπιάζουν πάρα πολύ όσοι αναλαμβάνουν πολλά στη σκέψη, στα λόγια και στη πράξη. Αλλά πιο πολύ σφάλλουν όσοι λένε και αναλαμβάνουν πολλά χωρίς να τα συλλογιστούν.

XXIII. Μοναδικός φύλακας της ζωής είναι η αγάπη, αλλά για να αγαπιέσαι πρέπει να αγαπάς.

(Σε κάποιον που επιδιώκει εξουσία)

Επιθυμείς να ζήσεις σε ασφάλεια και ελευθερία από φόβο; Τότε φρόντισε ώστε οι άλλοι άνθρωποι να μη φοβούνται και να μη φθονούν πολύ εσένα. Οι εχθροί μας είναι τόσοι όσοι μας φοβούνται και μας φθονούν. (σημ. 1)

Είναι δίκαιο ένας άνθρωπος να φοβάται πολλούς, αφού πολλοί φοβούνται εκείνον, καθώς επίσης να υπηρετεί πολλούς αφού πολλοί τον υπηρετούν. Όλοι οι υποτελείς υπηρετούν τον έναν Κύριο, και ο Κύριος υπηρετεί όλους.

Ο μοναδικός φύλακας της ζωής είναι η αγάπη, αλλά για να αγαπιέσαι πρέπει να αγαπάς. (σημ. 2)

Σημειώσεις

1. Marcobius: Saturnalia , II, cap. VII

2. Seneca: Epistolae IX, 6.

XXIV. Το να πετάς χρήματα φαίνεται σοβαρό σφάλμα, αλλά πολύ χειρότερο είναι να πετάς έναν άνθρωπο.

(Στον Andrea Cambini , έναν υπέροχο πολίτη)

Τι είναι λυπηρό στην αγάπη; Η έλλειψη ανταπόκρισης.

Τι δείχνει ασέβεια; Το να αγαπάς για τον εαυτό σου κάτι που πρέπει να αγαπιέται για χάρη του άλλου και, αντίθετα, το να αγαπάς για χάρη άλλου αυτό που πρέπει να αγαπιέται για δική του χάρη.

Τι είναι επαίσχυντο; Το να μισείς κάποιον που αγάπησες. Από αυτή την άποψη σφάλουμε συχνά: διότι ενώ δεν εγκαταλείπουμε ούτε μικροπράγματα, αν δεν αναγκαστούμε να το κάνουμε για κάποιο σοβαρό λόγο, εντούτοις εγκαταλείπουμε και εξυβρίζουμε έναν φίλο, έναν ανεκτίμητο θησαυρό, παρωθούμενοι συχνά από κάτι ασήμαντο.

Ο Πυθαγόρας ορίζει να μη παραγκωνίζουμε έναν φίλο για κανένα λόγο. (σημ. 1) Μάλλον θα πρέπει να τον υπομένουμε για όσο μπορούμε, και μπορούμε εωσότου αναγκαστούμε να τον αφήσουμε ενάντια στη θέλησή μας. Το να πετάξεις χρήματα φαίνεται σοβαρό σφάλμα, αλλά πολύ χειρότερο είναι να πετάξεις έναν άνθρωπο. Τίποτε στη ζωή του ανθρώπου δεν αποκτιέται τόσο σπάνια ή δεν φυλάγεται τόσο ακριβά. Κανένας χαμός δεν είναι τόσο επικίνδυνος ή τόσο οδυνηρός, όσο ο χαμός ενός φίλου.

Σημειώσεις

1. Ιάμβλιχος: Βίος Πυθαγόρου , XXII, 102 και XXXIII, 232

XXV. Η χάρη της φιλίας. Πόσο αναγκαία και εθελοντική είναι η αγάπη.

(Στον Giovanni Cavalcanti)

Επειδή τώρα τελευταία (σημ. 1) αναγκάζομαι να περνώ μακρά διαστήματα στο κρεβάτι, συλλογιζόμουνα την κατάλληλη θεραπεία για την ανία του συνεχιζόμενου περιορισμού. Στο νου μου ήρθε το πρώτο, και όντως μοναδικό, πράγμα που θα μπορούσε να ανακουφίσει την ανία που με απειλεί: ο Καβαλκάντι μου, ο ειδικός γιατρός μου. Έτσι καλώς ήλθες πάλι, εσύ που μου δίνεις υγεία, που αποδιώχνεις τα κακά και συντηρείς τα καλά μου.

Τζιοβάννι, εσύ ασφαλώς κάνεις καθημερινά για μένα πολλά πράγματα ξεκάθαρα, αλλά κυρίως αυτό το απόφθεγμα του Αριστοτέλη - ότι στην ανθρώπινη κατάσταση τίποτα δεν είναι τόσο γεμάτο χάρη όσο η παρουσία ενός εξαιρετικού φίλου. (σημ. 2) Έμαθα πριν από καιρό τις σημασίες και την αλήθεια αυτού του αποφθέγματος, και κατανόησα τη βαθύτερη αρχή. Να, εκείνος που μέσα μου με παρέσυρε μακριά από τον εαυτό μου (παλαιότερα από δική μου επιθυμία και πρόσφατα εξαιτίας της σωματικής απουσίας του), ο ίδιος εκείνος, με μια ορισμένη κοινή διάθεση του νου και με τη νοερή παρουσία του, σαν αντίδοτο, με επαναφέρει στον εαυτό μου.

Είναι αρκετά γνωστό με πόση ευχαρίστηση όλοι οι άνθρωποι - ακόμα και οι μικροκαμωμένοι - θαυμάζουν το είδωλο τους στον καθρέπτη. Αλλά ο φίλος βλέπει βαθιά σ' έναν φίλο όχι μόνο το είδωλο του αλλά τον ίδιο τον εαυτό του. Παρότι σίγουρα φαίνομαι ωραίος μέσα μου, ωστόσο είμαι μικροκαμωμένος στο σώμα, λιγνός και κοντός. Εντούτοις στον ανθρώπινο καθρέπτη, που κατάγεται από τον Θεό, (σημ. 3) και στον οποίο αγάπησα, βλέπω για εικοσιπέντε χρόνια τώρα τον εαυτό μου όπως αρχικά φανερώθηκε: όχι ένας νάνος αλλά ο πρώτος των ανθρώπων.

Επομένως θα πάρεις ένα γράμμα, ίσως περισσότερο από την ανάγκη μου παρά την εκλογή μου, διότι όπως είπα, φαίνεται, ότι αναγκάζομαι να το γράψω, για να αποδιώξω την ανία. Αλλά τι λέω - τι παράβαση! Τζιοβάννι, δεν γνωρίζω πώς, αλλά έκανα μια σοβαρή παράβαση ενάντια στο πνεύμα και την αυθεντία του Πλάτωνα. Άκουσα τον Πλάτωνα από ψηλά να με επιπλήττει καθώς βροντάει:

Ω Μαρσίλιο, ποια ελεύθερη εκλογή και ποια αναγκαιότητα παρατηρείς σ' έναν εραστή; Η επιστολή ενός εραστή γράφεται τόσο από εκλογή όσο και από αναγκαιότητα. Καμιά αναγκαιότητα δεν εκλέγεται ελεύθερα όσο μια από αγάπη. Καμιά ελεύθερη εκλογή δεν είναι αναγκαία όσο η εκλογή από αγάπη.

Υπάρχει τίποτα που να θέλουμε πιο ελεύθερα και περισσότερο από την αγάπη; Η αγάπη είναι η πρώτη, η υψηλότερη και διαρκέστερη ιδιότητα της θέλησης, και μας κάνει εντελώς απρόθυμους να μην αγαπούμε. Υπάρχει πάλι τίποτα πιο αναγκαίο από την αγάπη, που αθέατα, άμεσα και άσβηστα, καίει στην απροφύλαχτη καρδιά με τις ακτίνες και τις φλόγες των ουράνιων πνευμάτων; Ο εραστής ήδη νιώθει τη φουντωμένη φλόγα προτού δει την ακτίνα και το ακτινοβόλο σημείο. Θα καεί εξ' ανάγκης, αν καίγεται από ουράνια εντολή. Θα καεί εξ' ανάγκης, διότι καθώς αναζητεί ανακούφιση τρέφει τη φλόγα με το υγρό με το οποίο επιχειρεί μάταια να τη σβήσει. Από πού προέρχεται τέτοιο θαυμαστό κράμα

ελευθερίας και αναγκαιότητας εκτός από τον Θεό; Διότι ο Θεός είναι η υπέρτατη αναγκαιότητα και η υπέρτατη ελευθερία και όλοι επιθυμούμε το υπέρτατο αγαθό πάνω από όλα. Δεν μπορούμε να επιθυμούμε αλλιώς, ούτε και θέλουμε να μπορούσαμε. Το ίδιο θα συμβεί μάλλον και στον άνθρωπο που πρώτα ελκύεται απαλά, και μετά αρπάζεται αναπάντεχα και πυρπολείται, από τη λάμψη της θεϊκής ακτίνας, (σημ. 4) που φεγγοβόλα πάνω μας με τόση θαυμαστή ομορφιά.

Σημειώσεις

1. Η επιστολή αυτή φέρει την ημερομηνία, Ιανουάριος 1476.

2. Αριστοτέλη Ηθικά Ευδήμεια VII, 1234b και VII, 2, 1236

3. Εννοεί τον Καβαλκάντι.

4. Αυτή είναι η ακτίνα της Αλήθειας που με τη διπλή της δύναμη αφενός καίει και εξαγνίζει την ψυχή και αφετέρου την φωτίζει -όπως γράφει ο Φ. στα σχόλια του στο Φίληβο του Πλάτωνα (M. Alien, Marsilio Ficino: The Philebus Commentary, University of California, 1975, σ. 246).

XXVI. Στον διεστραμμένο νου όλα φαίνονται εχθρικά.

(Στον Antonio degli Agli, Επίσκοπο της Βολτέρρας)

Πολλοί λένε ότι σοβαρές κατηγορίες κατευθύνονται εναντίον των ιερέων (σημ. 1) αυτές φουντώνουν από καιρό σε καιρό. Λένε μάλιστα, ότι τίποτ' άλλο δεν μαίνεται τόσο δυνατά, αφού αυτές λυσοδομούν και με τη ζέση και με το κρύο.

Μερικοί προσθέτουν ότι δεν υπάρχει καμιά ανάγκη για τούτο, επειδή το ιερατείο έχει διαλυθεί εντελώς εδώ και καιρό. Είδανε, λένε, να περιγράφεται αυτή η συμφορά της Εκκλησίας στο βιβλίο της Αποκαλύψεως. (σημ. 2) Υπάρχουν και αυτοί που ισχυρίζονται ότι η αιτία αυτής της αθλιότητας είναι η οπισθοδρόμηση του Κρόνου στο ζώδιο του Λέοντα και του Δία στο ζώδιο των Ιχθύων. Άλλοι νομίζουν πώς η αιτία βρίσκεται όχι στους αστερισμούς, αλλά στα οπισθοδρομικά μυαλά των ανθρώπων.

Τι νομίζουμε εμείς; Εμείς νομίζουμε, Αντώνιο, ότι τα άστρα και τα μυαλά των ανθρώπων είναι εχθρικά μόνο σε όσους ερμηνεύουν αυτά τα πράγματα με νόηση διεστραμμένη. Πιστεύουμε ότι οι πολίτες κυβερνώνται δίκαια από δίκαιους άρχοντες. Γνωρίζουμε ότι η άπειρη αγαθότητα μετατρέπει τελικά όλα τα πράγματα σε καλό για τούς καλούς ανθρώπους. Μάθαμε από τον Χριστό, τον Κύριο της Ζωής, να πληρώνουμε οικειοθελώς τον φόρο που οφείλουμε. (σημ. 3) Από τον Παύλο, τον πρώτο κήρυκα του Χριστού, μάθαμε να υπακούμε τούς ηγέτες μας. (σημ. 4)

Αλλά ας επανέλθουμε στο θέμα μας, σεβάσμιε πάτερ. Σύμφωνα με τα κοινά μέτρα και σταθμά η τύχη μας είναι λιγοστή και ταπεινή, τέτοια όπως συμβαίνει πάντοτε για όσους κάνουν πρακτική τη φιλοσοφία - αν και για τη δική μου λιγοστή ανάγκη και το ταπεινό μου πνεύμα είναι αρκετά πλούσια και υψηλή.

Αν δεν φέρω αυτό το θέμα στην προσοχή σας - σε σας που είστε από καιρό ο προστάτης μου - θα φαινόμουν ίσως να παραμελώ ότι τέθηκε στη φροντίδα και προφύλαξη μου. (σημ. 5) Όταν πάλι το αναφέρω, μοιάζω να εμπιστεύομαι ελάχιστα τη δικαιοσύνη σας προς όλους και την καλή θέληση σας προς εμένα.

Θα είναι αρκετό να θυμόμαστε αυτό μόνο: παρότι αρχικά μπορεί να φαίνεται ασήμαντη μια αρρώστια μακρόχρονη και συνεχής, θεωρείται πολύ σοβαρή κατάσταση για ένα σώμα ευαίσθητο.

Σημειώσεις

1. Είναι πασίγνωστη η μεγάλη διαφθορά που υπήρχε στην Ιταλική Εκκλησία της εποχής και στα κατώτερα αλλά και στα ανώτερα αξιώματα. Βλέπε επόμενη Επιστολή XXVII και υποσημείωση.
2. Αποκάλυψις, Κεφ III, 14-16
3. Κατά Ματθαίον, Χ VII, 24-27 και XXII 17-21
4. Προς Τίτον ΠΙ, 1: "Υπομίμησκε αυτούς αρχαίς και εξουσίαις ύποτάσσεσθαι, πειθαρχείν" κλπ.

5.Αυτή η επιστολή μοιάζει να είναι μια παράκληση για υλική υποστήριξη προς ορισμένους φτωχότερους μαθητές του Φιτσίνο.

XXVII. Η αξιοπρέπεια του ιερέα. (σημ. 1)

(Στον ιερέα Pace, καθηγητή (σημ. 2) του Εκκλησιαστικού Δικαίου)

Με τον εξαίρετο θεολόγο Riccardo Angiolieri συζητήσαμε πολλές φορές την αξιοπρέπεια του ιερέα. Τελικά συμπεράναμε ότι, όπως τίποτα δεν είναι τόσο ενάρετο μετά τον Θεό, όσο ένας άγγελος αγαθός, και τίποτα δεν είναι πιο βλαβερό από έναν άγγελο κακό, έτσι στη γη τίποτα δεν είναι λαμπρότερο από τον τίμιο ιερέα και τίποτα αισχρότερο από τον πρόστυχο. Ο πρώτος είναι η σωτηρία της θρησκείας και της ανθρωπότητας, ο δεύτερος η καταστροφή τους.

Τι είναι ο αληθινός ιερέας, παρά μια ψυχή αφιερωμένη στον Θεό; Ένας άγγελος του Θεού που στέκεται στη θέση του Θεού εκτελώντας την εργασία Του ανάμεσα στους ανθρώπους. Ο ζωντανός ναός Του.

Όποιος καταλαβαίνει ορθά την αξιοπρέπεια του ιερέα δεν θα την καταχρασθεί. Επομένως, ας έχουμε πάντα στον νου τι θα πει να είναι κανείς αληθινός ιερέας. Σίγουρα είναι σχεδόν ο Θεός. Ο ιερέας είναι ένα είδος προσωρινού Θεού στον κόσμο. Ο Θεός είναι ο ιερέας στην αιωνιότητα.

Σημειώσεις

1. Η διαφθορά στους ιερωμένους την εποχή του Φιτσίνο είχε ευρύτατες διαστάσεις. Γράφοντας στον θεολόγο Leonardo di Perugia, ο Φ. παρατηρεί: "Με ενδιαφέρει, αφού είμαι ιερέας και ακόλουθος του Αποστόλου Πέτρου, να σου υποδείξω τα σφάλματα των κληρικών. Ενδιαφέρει και σένα, εφόσον είσαι ένας καθοδηγητής τους, να διορθώσεις αυτά τα σφάλματα (...) Αφού οι Βραχμάνοι και οι Πυθαγόρειοι δεν δέχονταν κανέναν στην εγκόσμια διδασκαλία τους εκτός μετά από δύο χρόνια εξετάσεων και δοκιμασιών, γιατί γίνονται δεκτοί τόσοι άνθρωποι απερίσκεπτα στην ιερή διδασκαλία; Γι' αυτό ακριβώς η θρησκεία έπεσε σε τόση περιφρόνηση από τους άλλους. Διότι, εφόσον άτομα γίνονται δεκτά αδιακρίτως, υπάρχουν τεράστιοι αριθμοί κληρικών, και μερικοί είναι διεφθαρμένοι, μερικοί αμαθείς και μερικοί τρελοί. Αλλά ο Θεός απαιτεί από τους ανθρώπους το στοιχείο τους με τη μεγαλύτερη αξία." (The Letters of M.F ., Vol, I, Appendix I , σ . 202, εκδόσεις Shepherd — Walwyn, London 1978.) Αυτή η επιστολή περιγράφει το στοιχείο εκείνο με τη μεγαλύτερη αξία.

2. Για τον ιερέα Pace (όνομα που σημαίνει "ειρήνη") δεν έχουμε άλλες πληροφορίες.

XXVIII. Λύκος είναι ο άνθρωπος στον άνθρωπο. (σημ. 1)

(Στον πολυμαθή Jacopo Bracciolini)

Τρομερός πράγματι είναι ο λύκος ανάμεσα στα πρόβατα. (σημ. 2)

Τρομερή και η αλεπού ανάμεσα στις όρνιθες. Αλλά πολύ τρομερότερος είναι ο άνθρωπος ανάμεσα στους ανθρώπους, γιατί στους ανθρώπους ο άνθρωπος είναι ταυτόχρονα λιοντάρι, λύκος και αλεπού. Όπως ένας αληθινά καλός άνθρωπος - αν μπορούσε να βρεθεί κάπου - είναι ο καλύτερος από όλα τα πλάσματα, έτσι και ο πραγματικά κακός είναι ο χειρότερος.

Φίλε μου Μπρατσιολίνι, ο πιο φρόνιμος άνθρωπος, είναι και ο πιο επιφυλακτικός. Αυτός, περισσότερο από κάθε άλλον, είναι προσεκτικά επιφυλακτικός προς κάθε άνθρωπο. Εδώ πια χρειάζεται ένας Λυγκεύς (σημ. 3) και ένας Οιδίπους. (σημ. 4) Εδώ χρειάζεται ο Άργος. (σημ. 5)

Τη φύση και λειτουργία του ανθρώπου θα την κρατήσει μόνο εκείνος που πάντοτε θυμάται ότι αυτή η φύση και λειτουργία ή δεν μπορεί να κρατηθεί καθόλου ή, έστω, μόνο σπάνια και με μεγάλη δυσκολία.

Σημειώσεις

1. Από το έργο του Πλάτου Asinar ii II, V, 88.
2. Βιργιλίου Eclogues III, 80.
3. Ο Λυγκεύς, ένας από τους Αργοναύτες, είχε όραση τόσο διαπεραστική που μπορούσε να δει διαμέσου της Γης! (Απολλόδωρος 1, 3). Ο Πλάτωνας στην Επιστολή Ζ' 343 E - 344 γράφει ότι ένας άνθρωπος μπορεί να φθάσει την αληθινή γνώση, όταν η φύση του είναι εξαγνισμένη και κλίνει προς την αρετή, και προσθέτει: "όταν η φύση είναι ελαττωματική ή διεφθαρμένη, τότε ούτε ο Λυγκεύς δεν θα μπορούσε να κάνει τέτοιους ανθρώπους να δούνε".
4. Ο Οιδίπους έλυσε το αίνιγμα της Σφίγγας: η απάντηση ήταν ο άνθρωπος.
5. Ο Άργος Πανόπτης με τα μύρια μάτια.

XXIX. Ο Μ.Φ. προς το γένος του Ανθρώπου. (σημ. 1)

Ἄνθρωπε, γιατί τόσον καιρό τώρα κατηγορείς τον κόσμο ότι είναι εσωτερικά διεφθαρμένος και κακός; Παρότι ο κόσμος σίγουρα έχει μια ωραιότατη κίνηση και μια υπέροχη τάξη, για σένα, εντούτοις, είναι διεφθαρμένος και κακός διότι εσύ ζεις διεφθαρμένα και κακά σε ότι είναι αγνό και καλό.

Το πρώτο αίτιο για τα κακά σου στον κόσμο είναι η λαιμαργία σου για τα αγαθά του κόσμου. Αγαπάς τον μικρό κόσμο σου με μεγαλύτερο πάθος παρά τον μεγάλο' ταυτόχρονα θαυμάζεις αυτόν τον μεγάλο κόσμο που βλέπεις ολόγυρα πολύ περισσότερο από τον απεριόριστο κόσμο, τον οποίο δεν βλέπεις αλλά συλλαμβάνεις με την κατανόηση σου, και στον οποίο εμπεριέχεται ο μεγάλος κόσμος, όπως ο μικρός εμπεριέχεται στον μεγάλο.

Ὡ νου, που ανήκεις στα ουράνια! Αγαπάς τον ίσκιό σου στη γη, ετούτο το κορμί, πιο πολύ από τη λαμπρότητα των ουρανών που είναι το δικό σου φως, πιο πολύ ακόμα και από το φως υπεράνω των ουρανών. Αφού η αγάπη είναι αληθινά η αρχή κάθε κίνησης στη φύση ή στην ψυχή, γι αυτό, επειδή αγαπάς φλογερά το κορμί, είναι για χάρη του κορμιού που επιδιώκεις ή φοβάσαι τα πάντα. Καθώς επιδιώκεις διάφορα πράγματα, είσαι γεμάτος έγνοιες. Καθώς φοβάσαι πράγματα, είσαι γεμάτος πόνο. Ὡ ξεμυαλισμένε νου, γιατί αγαπάς τόσο φλογερά τα πράγματα που εύκολα ξεμακραίνουν προτού τα φθάσεις ή εξίσου εύκολα σου ξεφεύγουν μετά αφού τα αποκτήσεις;

Κρίμα, λιποτακτείς από τον εαυτό σου, άθλιε νου, και ακολουθείς με βιασύνη πράγματα που λιποτακτούν βιαστικά από σένα. Τόσον καιρό προσπαθείς μάταια να συγκρατήσεις τα παροδικά πράγματα της γης, σάμπως είναι καλά, ενώ αυτά έχουν τη δύναμη να σε κρατούν μακριά από το καλό. Αλήθεια, αυτά τα πράγματα δεν μπορείς να τα κρατήσεις με κανέναν τρόπο. Γιατί πιστεύεις ανόητα πως μπορείς να ρυθμίζεις τα βήματά σου στο γοργό τρέξιμό τους; Γιατί γεμίζεις με κουφότητα, και κάνεις να αδράξεις τον άνεμο; Αν θες να σβήσεις ικανοποιητικά την καυτή δίψα που σε βασανίζει, ξύπνα να πιεις νερό αληθινό - όχι την οπτασία του νερού σε όνειρα. Επιπλέον, γνώριζε ότι αληθινά είναι μόνο τα πράγματα που ανήκουν στον κριτή της αλήθειας, τον λογισμό. Αφού οι αισθήσεις παραγνωρίζουν την αλήθεια, τα πράγματα που τις αγγίζουν μπορεί να φαίνονται αληθινά, αλλά δεν είναι.

Ἄραγε θες να γίνεις πλούσιος γρήγορα; Τότε φρόντισε να αποτραβιέσαι από την πλεονεξία με τον ίδιο ζήλο που κοιτάζεις μέχρι τώρα να αυξήσεις τα κεκτημένα σου.

Να ζεις σύμφωνα με τον νόμο της φύσης που ευχαριστιέται σε λίγα, πολύ απλά πράγματα, και όχι σύμφωνα με τη γνώμη των άλλων που πάντοτε σε ωθεί σε πτώχευση. Η αναγκαιότητα ασφαλώς παραμένει σε στενά πλαίσια, ενώ η γνώμη σε τίποτε. Ότι μάς είναι αναγκαίο αποκαλύπτεται και παραχωρείται σε κάθε βήμα μας' για την χλιδή πρέπει να μοχθήσουμε. Στον άνθρωπο που είναι να ταξιδέψει, η ανάγκη θα παρουσιάσει τα κατάλληλα χρήσιμα εφόδια' η γνώμη θα προσφέρει άχρηστο φορτίο και κόπο.

Αν επιθυμείς ανάπαυση, μη την αναζητείς στην κίνηση: πάψε την κίνηση.

Αν επιθυμείς να κυβερνήσεις, κυβέρνη τον εαυτό σου με τον λογισμό. Αν επιθυμείς ελευθερία, υποτάξου στον λογισμό.

Αν επιθυμείς να αποφύγεις οδύνη, απόφευγε την ηδονή που είναι δόλωμα για κάθε κακό. (σημ. 2) Περιφρόνα την ηδονή: διότι ξεπληρώνεται με οδύνη και έτσι επιβάλλει πολλούς πόνους. Είναι η ηδονή του σώματος - που φαίνεται και η μεγαλύτερη - που περισσότερο προκαλεί πόνο. Η θεωρία και η πρακτική της ιατρικής διδάσκουν ότι η χολή παράγεται από μέλι ευκολότερα από οτιδήποτε άλλο. Όσο πιο γλυκές οι τροφές, τόσο πικρότερη η χολή που παράγουν. Γιατί άραγε η φύση όρισε, ώστε, όταν γελάμε υπερβολικά να κλαίμε συχνά, αλλά όταν κλαίμε να μη γελάμε; δεν είναι άραγε μια υπόδειξη της ότι στις αισθήσεις υπάρχει περισσότερη οδύνη παρά ηδονή, αφού νιώθουμε περισσότερο πόνο στην ηδονή παρά ηδονή στον πόνο;

Αν θες να ευχαριστήσεις τον εαυτό σου, φρόντιζε να ευχαριστείς όχι τις μάζες αλλά τον σοφό - ή, μάλλον, τη σοφία. Θα δυσανεστήσεις εξ' ανάγκης τον εαυτό σου, αν θες να ευχαριστήσεις κάποιον ενάντια στον λογισμό.

Αν θες να ζήσεις σοφά, να θυμάσαι πώς υπάρχει αυτή η εναλλαγή καλού και κακού' συνεπώς τα καλά δεν πρέπει να γίνονται δεκτά δίχως επιφύλαξη, ούτε τα κακά δίχως ελπίδα. Γι' αυτό ας χαιρόμαστε στα καλά με μετριοπάθεια και ας λυπόμαστε στα κακά με μεγαλύτερη μετριοπάθεια.

Από το παρελθόν μάθαινε το παρόν. Στο παρόν, όσο μπορείς, να κοιτάζεις γύρω τα συγκεκριμένα πράγματα και να διακρίνεις το τέλος τους. Δεν πρέπει ποτέ να ξεκινάς κάτι στο παρόν είτε με λόγια είτε με πράξεις, ωστόσο μπορείς, όσο είναι δυνατόν, να διακρίνεις το μέλλον του. Μήτε να λες ή να κάνεις κάτι για το οποίο δεν μπορείς να δώσεις έγκυρες αιτιάσεις.

Τελικά, αφού σε κάθε πράξη σου αφιερώνεσαι ταπεινά στον Θεό και κάνεις τα πάντα στο φως του λογισμού και σύμφωνα με τις συμβουλές των σοφών, ζήσε σε ειρήνη' να δέχεσαι για το καλύτερο ότι ακολουθεί.

Σημειώσεις

1. Η επιστολή αυτή φέρει τον τίτλο *Omnia mundi bona illi mala sunt qui immundus vivit in munde*: όλα τα αγαθά του κόσμου είναι κακά για αυτόν που ζει διεφθαρμένος στον κόσμο.

2. Πλάτωνας Τίμαιος 69D, "πρώτον μεν ήδονήν, μέγιστον

XXX. Περί Καθηκόντων. (σημ. 1)

(Στον πολυμαθή *Chernbino Quarquagli*)

Παρότι είμαι ίσως λιγότερο επιμελής από ότι πρέπει στην εκτέλεση των καθηκόντων μου (πράγμα που συνηθίζεται για όσους ασχολούνται με τη μελέτη της φιλοσοφίας), δεν μπορώ τώρα να μη γράψω κάτι περί καθήκοντος στον άνθρωπο που δείχνει τη μεγαλύτερη αφοσίωση στο καθήκον.

Αν ήμουν τόσο επιμελής στη συνομιλία όσο είσαι εσύ στη δράση, θα είχα την επιδεξιότητα του Παναίτιου (σημ. 2) και την αφθονία του Κικέρωνα σ' αυτό το θέμα. Αλλά τώρα, αφού δεν μπορώ να κάνω διαφορετικά, θα πραγματευτώ το θέμα με την έμφυτη μου ωμή ειλικρίνεια. Εκτελώντας και εγώ μια φορά το καθήκον μου, στέλνω στο πιο αφοσιωμένο φίλο τα καθήκοντα για όλους.

Καθήκον είναι η πρέπουσα πράξη για έναν άνθρωπο η οποία προσαρμόζεται σε ότι είναι ευπρεπές και έντιμο σύμφωνα με την περίσταση, το πρόσωπο, τον τόπο και τον καιρό.

Η αρετή και το καθήκον για τον ιερωμένο είναι μια σοφία που ακτινοβολεί με ευσέβεια και μια ευσέβεια που λάμπει με σοφία.

Το καθήκον του κυβερνήτη είναι να προσέχει για το σύνολο. Είναι, επίσης, έλεος στη δικαιοσύνη, ταπεινοφροσύνη στη μεγαλοπρέπεια και μεγαλοπρέπεια στην ταπεινοφροσύνη.

Το καθήκον του δικαστή είναι να θυμάται, ότι ο ίδιος δεν είναι ο αφέντης αλλά ο υπηρέτης του νόμου και ο δημόσιος φύλακας της Πολιτείας' ότι, επιπλέον, καθώς δικάζει ανθρώπους δικάζεται και ο ίδιος από τον Θεό.

Το καθήκον του ιδιώτη είναι να υπακούει τα κελεύσματα του Νόμου τόσο εθελόβουλα, ώστε να μη φαίνεται ότι καταναγκάζεται από την αναγκαιότητα του νόμου, αλλά ότι καθοδηγείται από την δική του θέληση.

Το καθήκον για κάθε πολίτη, είτε ιδιώτη είτε κρατικό λειτουργό, είναι να φροντίζει για τα κοινά με το ίδιο ενδιαφέρον που φροντίζει για τα προσωπικά του.

Για τον στρατιώτη καθήκον είναι αντρείσυνη στον πόλεμο και ευγένεια στην ειρήνη.

Για τον έμπορο καθήκον είναι με αξιοπιστία και επιμέλεια να τροφοδοτεί και την Πολιτεία και τον εαυτό του με αγαθά ποιότητας από άλλες χώρες.

Για τον μικροπωλητή καθήκον είναι με τιμιότητα να παρέχει σε κάθε μέλος της Πολιτείας τις προμήθειες που παραλαμβάνει από τους εμπόρους.

Οι έμποροι, βιοτέχνες και άλλοι, πρέπει να επιδιώκουν τον πλούτο έτσι, ώστε να μη βλάπτουν κανένα. Διότι, ότι εγείρεται από το κακό τελικά θα πέσει πάλι στο κακό. Ας φυλάγουν τον πλούτο τους με τέτοιο τρόπο, που να μη φαίνεται ότι τον απέκτησαν μάταια,

για χάρη και μόνο της συσώρευσης. Ας ξοδεύουν έτσι που να μπορούν να ξοδεύουν για πολύ καιρό, αποδείχνοντας τελικά ότι ξόδεψαν έντιμα και ωφέλιμα.

Για τον γεωργό καθήκον είναι να γνωρίζει το κλίμα και να συμβουλευέται τούς πρεσβύτερους του για την καλλιέργεια της γης' επίσης να προσφέρει τα προϊόντα του στους ξένους του με την εμπιστοσύνη και γενναιοδωρία που το κτήμα παραχώρησε τούς καρπούς του - με τόκο μάλιστα - στον ίδιο.

Καθήκον του αφέντη είναι να υπηρετεί τον νόμο και τον λογισμό, ώστε να μπορεί να κυβερνά τούς υπηρέτες σύμφωνα με τον νόμο και τον λογισμό. Επίσης, να θεωρεί τον υπηρέτη άνθρωπο εξίσου με κάθε αφέντη, και πάντοτε να συνδυάζει την αυθεντία με τον ανθρωπισμό.

Καθήκον του υπηρέτη είναι να θεωρεί ότι η ζωή του ανήκει στον αφέντη του και να φροντίζει τις υποθέσεις του αφέντη του σαν να είναι δικές του.

Καθήκον του συζύγου είναι να αγαπά τη γυναίκα του σαν το ίδιο το σώμα του και σαν κόρη οφθαλμού και να την καθοδηγεί με μεγάλη προσοχή. Της συζύγου είναι να τιμά τον άντρα της σαν τον νου και τον λογισμό της και να τον ακολουθεί πιστά.

Καθήκον του πατέρα είναι να αγαπά τους γιους του σαν κλωνάρια της ζωής του που ρίζωσαν και αυτά και να τα κρατά ολόρθα με το δικό του ζωντανό παράδειγμα σαν να είναι μέλη του εαυτού του. Των γιων, πάλι, είναι να ακολουθούν τον πατέρα σαν τη ρίζα και την κεφαλή τους και να τον σέβονται σαν δεύτερο Θεό.

Ο αδελφός ας αγαπά τον αδελφό σαν δεύτερο εαυτό. Οι συγγενείς εξ αίματος ας αγαπιούνται σαν μέρη του ίδιου σώματος. Οι συγγενείς εξ αγχιστείας ας θυμούνται ότι ενώθηκαν με τον νόμο σαν από την ίδια τη φύση και ας μοιράζονται μεταξύ τους τα πλούτη και τις εργασίες τους.

Οι φίλοι ας αναζητούν την αλήθεια με συνομιλία και συμβουλή και ας επιδιώκουν την αγαθοσύνη με αλληλοβοήθεια.

Είναι καθήκον του διδασκάλου με τη διδαχή και την αγαθοσύνη του να δημιουργήσει έναν γνωστικό καλό μαθητή, σάμπως να γεννούσε ένα παιδί του νου του. Εδώ θα ήθελα να προειδοποιήσω τους δασκάλους να μη ξεχνούν, ότι ο Αριστοτέλης περιφρόνησε τον θεϊκό Πλάτωνα. (σημ. 3) Είναι καθήκον του μαθητή να τιμά τον διδάσκαλο του σαν πατέρα της κατανόησης του, αλλά, ας προσέχει να μην απορροφά άθελά του και τα ελαττώματα του δασκάλου.

Είναι καθήκον του νομικού να παραμένει πάντοτε αξιοσέβαστος και να γνωρίζει, ότι ο άνθρωπος που διαβρώνει τον ιερό νόμο πρέπει να τιμωρείται σαν ιερόσυλος με ποινή πολύ αυστηρότερη από τον άνθρωπο που παραχαράσσει το νόμισμα.

Είναι καθήκον του γιατρού, όταν εξετάζει τον άρρωστο, να συνειδητοποιεί ότι κινδυνεύει μια ζωή, ώστε να μην επιχειρεί τίποτα χωρίς λόγο ή χωρίς σκοπό.

Του ρήτορα καθήκον είναι να πείσει πρώτα τον εαυτό του για τα ζητήματα που θέλει να πείσει τους άλλους. Του ποιητή είναι να παρατηρήσει πρώτα και τη φύση και τον

χαρακτήρα για να μπορεί να τα περιγράψει. Του μουσουργού είναι να παρουσιάσει την ομορφιά του τραγουδιού σε ήχο και τη λεπτότητα της ομιλίας σε τραγούδι: αλλά πρέπει επίσης να θυμάται ότι η αρμονία στις κινήσεις της ψυχής είναι πιο αναγκαία από την αρμονία των φωνών. Διότι είναι άγαρμος, και άγνωστος στις Μούσες, ο μουσουργός που εναρμονίζει τη φωνή με τη λύρα αλλά αφήνει τον νου να θορυβεί παράφωνα. Ο Δαβίδ και ο Ερμής ο Τρισμέγιστος (σημ. 4) προστάζουν, ότι, εφόσον ο Θεός μας υποκινεί στο τραγούδι, μόνο για τον Θεό πρέπει να τραγουδούμε.

Ο φιλόσοφος πρέπει να αναζητάει με μεγάλη επιμέλεια πράγματα θεϊκά για να τα χαίρεται και να ερευνά υλικά πράγματα της φύσης για να τα χρησιμοποιεί. Ας δίνει βοήθεια στα ζητήματα των ανθρώπων αλλά ας μη θάβεται σ' αυτά. Ο φιλόσοφος είναι μοναδικός κατά το εξής: ότι ορθά ο Πλάτωνας και ο Αρίστιππος δεν τον πιέζουν να διακινδυνεύσει τη ζωή του για τη χώρα του. (σημ. 5) Τούτο με ευχαριστεί διότι μου φαίνεται ότι ο φιλόσοφος είναι φιλόσοφος ενάντια στη θέληση και παρά την αντίθεση του Κράτους όπου γεννήθηκε: ο φιλόσοφος είναι υιός του ουρανού, όχι της γης. Επιπλέον, ο χαμός ενός ανθρώπου που βλέπει τα πάντα, για να σωθούν τυφλοί που ποτέ ίσως δεν θα θεραπευτούν, θα ήταν μεγάλη ασέβεια προς τον Θεό και θα προκαλούσε μεγάλη οδύνη.

Ένας άντρας ας προσέχει κάθε εκδήλωση θηλυπρέπειας. Η γυναίκα ας επιδιώξει να έχει το αντρικό πνεύμα σε κάποιο βαθμό, αλλά πάνω από όλα ας είναι σεμνή. Όπως η μεγαλοψυχία αρμόζει στον άντρα έτσι και στη γυναίκα αρμόζει η σεμνότητα. Ο γέρος ας προσέχει να μην παιδιαρίζει και ας θυμάται ότι και ο ίδιος κάποτε ήταν νέος. Ο έφηβος ας φροντίσει να είναι ώριμος όπως ο ηλικιωμένος: ας δέχεται ότι και ο ίδιος θα γεράσει και ας σέβεται τούς πρεσβύτερους του.

Το καθήκον ενός ανθρώπου απέναντι στη γενέτειρα του είναι να τη φροντίζει σαν τον πατέρα του πατέρα του και σαν τη μητέρα της μητέρας του. Όταν όμως ο άνθρωπος έχει συναλλαγές με ξένους ταξιδιώτες ας θυμάται, ότι και ο ίδιος κάποτε πιθανόν να ταξιδέψει. Είναι καθήκον και του ντόπιου και του αλλοδαπού να γνωρίζει, ότι ο ίδιος είναι ο εαυτός του μόνος, να τιμά όλους τούς ανθρώπους και να μην αγγίζει καν, πολύ λιγότερο να ρυθμίζει, τα ζητήματα των άλλων.

Ο καλότυχος πρέπει να κατανοεί, ότι τα αγαθά της καλοτυχίας είναι αγαθά μόνο για τον αγαθό και ότι μετά την καλοκαιρία έρχεται η βροχή. Ο κακότυχος ας συλλογίζεται ότι το κακό που φέρνει η τύχη είναι κακό μόνο για το κακό, και ότι μετά την κακοκαιρία έρχεται καλός καιρός. Βλέπουμε, πράγματι, ότι η άνοιξη επαναφέρει στα δέντρα τα φύλλα που πήρε ο χειμώνας.

Αφού ο άνθρωπος δεν μπορεί να ζει απόλυτα ευτυχισμένος στη γη ας συνειδητοποιήσει ότι είναι όντως πολίτης του ουρανού και μόνο κάτοικος της γης. Επομένως ας επιδιώκει να μη σκέπτεται, να μη λέει και να μη κάνει τίποτε που δεν αρμόζει σ' έναν πολίτη της Βασιλείας των Ουρανών.

Σημειώσεις

1. Σύγκρινε το έργο του Κικέρωνα De Officiis .

2. Ο Παναίτιος ήταν ένας μεγάλος Στωικός φιλόσοφος του Β' αιώνα π.Χ. Ο Κικέρωνας τον αναφέρει εκτεταμένα στο έργο του *De Officiis*, Γ, Π, 7, 51 κλπ.
3. Διογένης Λαέρτιος V, 2.
4. Ψαλμός 51, 15. Έρμης Τρισμέγιστος Ποίμανδρος XIII, 17-19.
5. Πλάτωνα *Επιστολαί Ζ'* 331 D. Για τον Αρίστιππο βλέπε Διογένη Λαέρτιο II, 98.